

TEZKİRE-İ ÇİHİLTEN
[TEZKİRE-İ HEFT MUHAMMEDÂN PÂDİŞÂH]*

Ünal ZAL**

Ümit EKER***

ÖZET

İsveç'in Türk dünyası ile kurmuş olduğu ilişkilerin tarihi Vikingler dönemine kadar uzanmaktadır. Özellikle Rusya'ya karşı Tatarlar ve daha sonraları Osmanlılarla kurmuş oldukları siyasi ve ekonomik ilişkiler zamanla akademik araştırmaları beraberinde getirmiştir. Bu akademik ilişkilerin en önemli merkezlerinden biri Lund, diğeri Uppsala Üniversitesi'dir.

Başlangıçta Türkoloji çalışmalarında önemli bir yeri olan Lund Üniversitesi, zaman içerisinde İsveç devletinin Türk dünyası ile ilişkilerini düzenleyen diplomatların yetiştirdiği önemli bir merkez olmuştur. Söz konusu üniversitenin kütüphanesinde Çağatay, Özbek ve Uygur Türkçesi ile yazılmış el yazması eserlerden oluşan değerli bir koleksiyon bulunmaktadır. Dünyanın üçüncü büyük koleksiyonu olarak kabul edilen ve içerisinde klasik ve halk edebiyatı eserleri, İslami konulardaki el yazmaları, hukuki ve tarihi belgeler, tıbbi kitaplar, ticaret ve tasavvuf kitapları ile Doğu Türkistan'daki İsveç misyonerlik faaliyetlerinin anlatıldığı birçok belgenin bulunduğu bu eserlerin çoğunluğu Türkolog Gunnar Jarring, bir kısmı İsveçli misyonerler tarafından bağışlanan, satılan veya üniversite kütüphanesi tarafından satın alınan eserlerden meydana gelmektedir. Kütüphaneye bağışlanan bu elyazmalarından biri de *Tezkire-i Heft Muhammedân Pâdişâh* adlı eserdir.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: unalzal@nevsehir.edu.tr, unalzal@gmail.com

*** Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: umiteker@gmail.com.

Uygur Türkleri arasında oldukça gelişmiş bir tür olan tezkirelerin edebiyat tarihi araştırmalarında önemli bir yeri vardır. Yazıldığı dönemin tarihi, siyasi, dinî ve edebî şahsiyetleri hakkında önemli bilgiler içeren bu eserler, Uygur edebiyatında “tarihi olayları ve şahısları nesir ya da şiir şeklinde anlatan ve hem tarihi hem de edebi yönü olan bir tür” veya “bilinen tarihi dönemde yaşamış önemli şahıslar ve belli bir yerde ortaya çıkan önemli bir olay veya hadiselerin anlatıldığı eser” şeklinde tanımlanır.¹ Sözkonusu tanıma uyan bu tezkirelerden biri de *Tezkire-i Çihilten* [*Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādīšāh*]’tır.

Prov. 13 numaraya kayıtlı, ölçüleri 23,5x15 cm olan bu tezkire, İsveçli misyoner Gunnar Hermansson tarafından 1930 yılında kopya edilmiştir. 1982 yılında Gunnar Jarring tarafından Lund Üniversitesi Kütüphanesine bağışlanan eserin her sayfası on dört satırdan meydana gelmektedir.

Hız. Âdem’in yaratılışı, Hız. Peygamberin doğumu ve yedi kat gökyüzü ile yedi kat yeryüzünün var edilişi hakkındaki bilgi ile başlayan bu tezkire, daha sonra Hız. Peygamberin sahabeleriyle yaptığı bir sohbet esnasında Muaz bin Cebel’in getirdiği şaşırtıcı bir haberle devam eder. Hız. Âdem’in yaratılışından sonra ise on sekiz bin âlemin Hız. Peygamber sayesinde yaratıldığı vurgulanır. Bu açıklamalardan sonra tezkirenin kaleme alınış sebebi olarak Hız. Peygamberden sonra birçok evliyanın geldiği, bunların her birisi hakkında çeşitli kıssaların mevcudiyeti ve *Tezkire-i Çihilten* [*Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādīšāh*]’ın da bu kıssaların anlatıldığı eserlerden biri olduğu belirtilir.

Tezkirenin devamında ise olaylar şöyle anlatılır: Bir gün Hız. Peygamber sabah namazından sonra sahabelerini toplayıp onlara nasihat ederken Muaz bin Cebel aceleyle ve yüzünün rengi kaçmış bir hâlde içeri girer, selam verir. Hız. Peygamber, Muaz bin Cebel’e ne olduğunu sorar. O da: “Ey Allah’ın Resulü! Sabah namazı bittikten sonra dışarı çıktığımda bir ağacın üzerinde garip bir yaratık gördüm. O anda ağaç kurudu ve yaprakları da dökülmeye başladı. Çok korktum ve bu durumu size haber vermeye geldim.” şeklinde cevap verir. Hız. Peygamber ve sahabeleri dışarı çıktığında ağacın kurduğunu ve yapraklarının da döküldüğünü görürler. Hız. Peygamber hemen bu garip yaratığa dönerek adını ve nereden geldiğini sorar. Hayvan derhal dile gelip: “Ya Resulallah! Ben Hak Teâlâ’nın bir gazabıyım. O’nun izniyle

¹ Öger 2012’den **Uygur Edebiyatı Tarihi-3**, Pekin Milletler Neşriyatı, Çin, 2006, s. 117; **Uygur Tilinin İzahlık Luğiti**, Şincañ Halk Neşriyatı, Çin 1999, s. 280.

Medine halkına bir musibet getirdim.” diyerek uçup gider. Bu haberi duyan Medine halkı, çoluk çocuk demeden korkup ağlamaya başlar ve Hz. Peygamber’den, bu belanın başlarından def edilmesi için dua etmesini isterler. O anda Hz. Peygamber’e kızı Fatıma’nın aniden hastalandığı haberi gelir. Hemen kızının yanına giden Hz. Peygamber ve sahabeleri, Hz. Fatıma’nın durumunun çok kötü olduğunu görürler. Hz. Peygamber hemen ellerini kaldırır ve kızının iyileşmesi için Allah’a dua eder. O anda Hz. Cebrail, Cenab-ı Hak’tan selam getirir ve “bıçağın kendi sapını kesemeyeceği” gibi Hz. Peygamberin duasının da kendi kızı için kabul olmayacağını bildirir. Hemen ardından ise Allah’ın, sevgili kulu olan Hz. Peygamberi üzmeyeceği haberini verir. Bunun üzerine çok rahatlayan Hz. Peygamber’e Hz. Cebrail şöyle der: “Gökyüzünde bulunan görevli kırk kahramandan yedisinin dünyaya gönderilmesi ve Hz. Fatıma için dua etmelerini Allah’tan niyaz eyle. Onlar dua ettikten sonra da sen ‘âmin’ de.” Hz. Peygamber, Hz. Cebrail’den bu kişileri kendi adına onun çağırmasını ister. Hz. Cebrail de Hz. Peygamberin dediğini yapar. Gökyüzünden gelen bu yedi kahraman veli zat dua eder ve akabinde Hz. Peygamber de ‘âmin’ der. Sonunda Hz. Fatıma iyileşir.

Bu olaydan sonra görevlerinin bittiğini söyleyen bu yedi zat geri dönmek için Hz. Peygamberden izin ister. Hz. Peygamber onlara izin vermez ve Allah’ın onların yerine başka zatlar görevlendirdiğini söyleyerek onlardan yeryüzünde kalmalarını ister. Yeni görevlerinin yeryüzünde zor durumda kalan Müslümanlara yardım etmek olduğunu söyler. Bunun üzerine bu yedi kişi verilen görevi yerine getirmek için yeryüzünde kalır. Hz. Peygamber, hayatta olduğu müddetçe bu görevlerini yerine getirirler. Bu *Yedi Muhammedî Veli*, Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ali’nin yanına gelip ne yapmaları gerektiğini sorar. Hz. Ali de: “Ben bilmiyorum, gidip Hz. Peygamber’e sorun” diye cevap verir. Bu yedi kişi Hz. Peygamber’in kabrine gider. Manevi olarak onları karşılayan Hz. Peygamber, kendilerine bir kuru asa verir ve yeryüzünü dolaşmalarını, her nerede bir Müslüman sıkıntıda olsa ona yardım etmelerini söyler. Bir yere geldiklerinde ise ellerindeki bu kuru asanın yeşereceğini belirtir ve kendilerinden o yeri mesken tutmalarını, oraya yerleşmelerini ister. Bu yedi kahraman veli, aldıkları bu görevi yerine getirmek üzere yola koyulurlar. Gittikleri yerlerde sıkıntı içerisinde bulunan Müslümanlara yardım ederler. Uzunca bir aradan sonra geldikleri bir yerde ellerindeki asanın yeşermeye başladığını görürler. Hemen ellerindeki asayı toprağa diker ve oraya yerleşerek irşat görevlerini yapmaya başlarlar. Aradan yıllar geçer ve bu yedi veli zat burada vefat eder ve naaşları da ikamet ettikleri yere gömülür. Hz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Peygamber'in onlara verdiği asa ise büyüyüp bir ağaç olur. Fakat görünürde kabirlerini belli edecek hiçbir iz ve işaret bulunmaz. Çevrede yaşayan insanlar her gün büyüyen bu ağaçtan korkmaz ve onlardan başka kimse burada yatan insanların yedi veli zat olduğunu bilmez.

Bu şekilde aradan uzun yıllar geçtikten sonra hükümdarlık sırası Mirza Eba Bekir'e gelir. Bu hükümdar zamanında Şah Talip Şermet isimli bir derviş vardır. Şah Talip Şermet kırk müridi ile beraber Mekke-i Şerifi ziyaret ettikten sonra Kâbe'yi tavaf eder ve kırk günlük çilehaneden sonra oradan ayrılmak için Hz. Peygamber'den izin ister. Manevi olarak kendilerine görünen Hz. Peygamber'e selam verip şükranlarını sunarlar. Hz. Peygamber de Şah Talip Şermet'e dönerek: "Hoş geldiniz ey Şah Talip Şermet!" diye hitap eder ve kendisine bir emaneti olduğunu söyler. Tatar topraklarında bir yerde gökyüzündeki kırk yiğidin arasından gelen yedi kahramanın bulunduğunu ve kendilerinin Müslüman olmalarına rağmen onların kabirlerini kimsenin bilmediklerini söyler. Gidip bu zatların kabirlerini bulmalarını ve oradaki halkın sabah akşam ruhlarına fatiha okumaları için kabirlerinin başlarına bir işaret koymalarını ister. Böylece onlar halktan razı olacaklar, halk da onların yardımıyla sıkıntılarında kurtulacaklardır. Bu görüşmeden sonra Şah Talip Şermet ve müritleri oradan ayrılarak Yarkent tarafına giderler. Müridleriyle beraber söz konusu bu yedi veli zatın kabirlerini bulur ve başlarına birer tuğ dikerler. Mezarların bulunduğu bu yere bir de üstü kapalı küçük bir mescit yaparak orada ibadet ederler.

Bir süre sonra Şah Talip Şermet ve talebelerinin zikir ve sohbetleri, etrafta ilgi uyandırmaya başlar. Bunların bulunduğu yerde yatan zatların *Yedi Muhammedî Veli* olduklarını bilen yöre halkı, zaman içinde karşılaştıkları sıkıntıların giderilmesi için onların kabirlerini ziyaret eder. Bu durum bir süre sonra Mirza Eba Bekir'e iletilir. Şah Talip Şermet ve müritlerinin her geçen gün halkın büyük teveccühüne mazhar olduğunu ve artık evliya olarak algılanmaya başladığını anlatırlar. Mirza Eba Bekir de bu kişinin gerçekten mübarek bir zat olup olmadığını tecrübe etmeye karar verir. Bir kaç adamını çağırarak kendilerinden bir kedi kızartmalarını ve dokuz ekmele birlikte Şah Talip Şermet ve müritlerine götürmelerini söyler. "Eğer bu kızarmış kediyi yerse gerçek evliya değildir." der. Adamlar denileni yaparlar ve Mirza Eba Bekir'in selamıyla birlikte kızarmış bir kedi ve dokuz ekmeği Şah Talip Şermet ve müritlerine götürürler. Şah Talip Şermet önlerine konulan sofraya oturur ve dönemin hükümdarının kendisi için hazırladığı planı onun adamlarına anlatır. Daha sonra kediye kalkıp

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

gitmesini söyler. O anda kızarmış kedi canlanır ve feryat ederek tabaktan kaçıp gider. Bunu gören Mirza Eba Bekir'in adamları hemen Şah Talip Şermet'in ayağına kapanıp kendisinden af dilerler.

Hükümdarın adamları durumu hemen kendisine haber verir. Bu olay karşısında Mirza Eba Bekir ve kırk adamı sabah namazından sonra Şah Talip Şermet ve müritlerini ziyaret için Andican tarafına doğru yola çıkar. Şanaz denilen yere geldiklerinde Mirza Eba Bekir önden iki adamını gönderir. Gelen adamlar Şah Talip Şermet ve müritlerinin mescitte olmadığını, içeride sadece baygın bir kişinin yattığını görürler. Bu kişiler oradaki kişinin kim olduğunu ve buradaki insanların nerede olduklarını sorarlar. Türbedeki kişi önce adının Şevki olduğunu söyler, daha sonra ise buradakilerin kim olduklarını, buraya niçin geldiklerini ve ne yaptıklarını tek tek anlatır. Son olarak Buhara'ya gitmek için yola çıktıklarını belirtir. Bunu duyan hükümdarın adamları durumu hemen kendisine haber verir. Mirza Eba Bekir de iki adamını derhal yola çıkarır ve Şah Talip Şermet ve müritlerini bulup onlardan geri dönmelerini rica eder. Fakat Şah Talip Şermet, hükümdarın yaptığı davranıştan çok kırıldığını söyler ve kendisine yapılan bu teklifi reddeder. Bunun üzerine Mirza Eba Bekir ve adamları geri dönerek türbenin bulunduğu yere gelirler. Ellerindeki bütün yiyecekleri Şevki isimli bir dervişe bırakır. Daha sonra mescidin bakımını yapar ve Sadık adlı birini mescit ve kabirlerden sorumlu olması için şeyh olarak görevlendirir. Bu olaydan sonra mescit ve bu yedi büyük zatın kabirleri artık iyice bilinir hâle gelir. Halk ise her sabah ve akşam burayı ziyaret ederek fatihalar okur ve sıkıntılarının giderilmesi için dua eder.

Anadolu'daki Tezkiretü'l Evliya tarzında kaleme alınan eserlerin kökenleri ilk Müslüman Türkler ve devlet(ler) döneminde kadar uzanır. Bu eserler zamanla şekil ve muhteva değiştirerek günümüze kadar gelmiş ve Türk Müslümanlığının Anadolu'da kalıcı bir şekilde kök salmasına büyük destek olmuştur.

Ayrıca İslamiyet'in Türkler arasında nasıl yayıldığına dair farklı görüşlerin ileri sürülmeye çalışıldığı günümüzde, bu tür eserlerin ortaya çıkarılarak üzerinde çalışılması konuya ilişkin daha sağlıklı bigilere ulaşılması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Dil özellikleri dikkate alındığında bu tezkirenin de daha önce üzerinde çalışma yapılan diğer tezkireler² gibi Klasik Sonrası Dönem Çağatay Türkçesine ait olduğu düşünülmektedir. Eserde çoğunlukla

² Bkz. *Risâle-i Temürçlik*, Uygur Araştırmaları Dergisi, S. 4 (Güz), 2014, s. 11-13; *Ebû Nasr Samâni Tezkiresi*, Uygur Araştırmaları Dergisi, S. 4 (Güz), 2014, s. 155-173.

Türkçe kelime kullanılmasına rağmen Arapça ve Farsça kelimelerin de azımsanmayacak sıklıkta olduğu görülür.

Bu çalışmada, misyoner Gunnar Hermansson tarafından 1930 yılında istinsah edilen ve 1982 yılında Gunnar Jarring tarafından Lund Üniversitesi Kütüphanesine bağışlanan Prov. 13 numaraya kayıtlı ve toplam on yedi sayfalık *Tezkire-i Çihilten* [*Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādişāh*] adlı eserin çeviri yazısı, gramer ve dil özellikleri ile konu ve kelime dünyası üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tezkire-i Çihilten [*Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādişāh*], El yazmaları, Doğu Türkistan, Gunnar Jarring, Lund Üniversitesi.

TEZKİRE-İ ÇİHILTEN

[*Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādişāh*]

STRUCTURED ABSTRACT

The history of relations of Sweden with the Turkish world goes back to the perion of the Vikings. Especially the political and economic relations with the Tatars against Russia and then with the Ottomans brought about academic research in time. One of the most important centers of this academic relationship is Lund, and the other is Uppsala University.

Initially, the University of Lund, which is an important place on Turcology studies, has been an important center where many diplomats of the Swedish state regulate their relations with the Turkish world in time. In the library of the mentioned university, there is a valuable collection of works written by hand in Chagatai, Uyghur and Uzbek Turkish.

This collection is recognized as the world's third largest collection and it contains classical and folk literature works, manuscripts on Islamic issues, legal and historical documents, medical books, trade books and books on mysticism and also many documents that describe the Swedish missionary in East Turkestan. The majority of these works are collected by Turcologist Gunnar Jarring, some have been donated by the Swedish missionaries, sold or purchased by the university library. One of these manuscripts which has been donated to the library is the work called *Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādişāh*.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Tazkirahs that have a highly developed genre among Uighur Turks have also an important place in literary history researches. In Uighur literature these works, containing important information about the historical, political, religious and literary figures of the period in which they were written, “describe the historical events and individuals in the form of prose or poetry and a genre that is both historical and literary aspects” or are defined as “significant individuals known to have lived in historical periods of and an important event or events occurring in a certain place or work.” One of the tazkirahs that has a similar definition is Tezkire-i Çihilten [Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādişāh].

Prov. 13 registered number, size 23,5x15 cm this tazkirah was copied by Gunnar Hermansson, a Swedish missionary, in 1930. Each page of this work, which was donated to the library of Lund University by Gunnar Jarring in 1982, consists of fourteen lines.

This tazkirah starts with the creation of Adam, and the birth of Muhammad and the information about the creation of seven layers of the sky and the earth, then it continues with a surprising news brought about by Muaz bin Cebel during a conversation of the Prophet with his companions. After Adam's creation, it is emphasised that eighteen thousand realms were created thanks to the Prophet. After these explanations, it is mentioned that the main reason of writing this tazkirah is to indicate that after the Prophet there came many saints each of whom had some stories told in these tazkirahs. Tezkire-i Çihilten [Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādişāh] is one of these works in which some stories are told.

In the continuation of this tazkirah the events are described as follows: One day after the morning prayer the Prophet is sermonizing his companions when Muaz bin Cebel suddenly comes in with a pale face, and salutes. The Prophet asks Muaz bin Cebel about the matter. He says: "O Messenger of Allah! After the morning prayer, I saw a strange creature on a tree outside. At that moment the tree dried up and the leaves began to fall. I was afraid, and I've come to tell you about this situation."

When the Prophet and his Companions went out they saw the tree dried up and the leaves falling down. The Prophet turns and asks this strange creature's name and where it came from. The animal starts talking: "O Messenger of Allah! I'm the wrath of Almighty God. I brought a plague on the people of Medina upon his permission." then the creature flies away. The people of Medina, including the offspring's,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

upon hearing this news, start crying and want the Prophet to pray to get rid of this trouble.

At that moment they receive an unexpected news that the daughter of the Prophet became ill. Upon receiving this news the Prophet and his companions immediately go to see his daughter. They see the very poor state of Fatima. The prophet raises his hands and prays to God for the recovery of his daughter. Then the angel Gabriel brings greetings from the Almighty and says that the Prophet's prayer for her daughter will not be accepted as the "knife cannot cut its handle". Just then gives the good news and says Allah will not upset his Prophet who is a beloved servant. Thereupon the Prophet feels relaxed, and the angel Gabriel tells him: "Pray to God for sending seven of the forty heroes located in the sky, and pray for the healing of Fatima. After their prayer say 'amen'". The Prophet has Gabriel call these people on his own behalf. The angel does what he wishes. These seven holy heroes, coming from the sky, pray and the Prophet says 'amen'. Finally Fatima recovers.

After this incident, these seven people accomplish their mission and ask for the permission of the Prophet to go back. But the Prophet does not allow them leave the earth. He wants them to remain on earth saying that they are already replaced by others by God. The new task of these people is to help Muslims who are in a difficult situation. Thereupon these seven people remain on earth to fulfil the task given to them. They fulfil their duties as long as the Prophet is alive. These seven holy Muhammadan go to see Ali after the death of the Prophet, and ask what they should do now. Ali says: "I do not know, go to the Prophet and ask him." They go to the tomb. Spiritually the Prophet welcomes them and gives them a dry staff and tells them to wander the earth, and help wherever Muslims are in trouble.

The prophet adds that when they come to a certain place the dry staff they are carrying will flourish and that specifies the place they are going to reside and settle down. These seven holy heroes set off to fulfil their task. Wherever they go, they help all the Muslims who are in distress. After a long journey they arrive at a place and see the staff about to flourish. They just plant the staff there and begin to do their duty and guide people. Many years pass and these seven holy people pass away and they are buried there. The staff that was given by the Prophet becomes a tree. But there has been no trace or mark for their tombs. The residents are not afraid of this tree which is growing bigger

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

and bigger, and except them no one else knows these seven holy people lying here.

In this way, after such a long time Mirza Eba Bekir begin his reign. During his rule lives a dervish called Shah Talip Şermet. Shah Talip Şermet, with his forty followers, after visiting Mekke-i Şerif, they circumambulate the Kaaba. They spend there for forty days in a place called çilehane for their trial and suffering. Then they go to have permission from the Prophet. They salute and greet with their gratefulness the spiritually seen Prophet. The Prophet turns to Shah Talip Şermet and utters: "Welcome, O Shah Talip Şermet!" and adds that he has a message for him to be entrusted.

Somewhere in the Tatar territory there are seven heroes coming from somewhere in the sky among the forty brave men. Although they are all Muslims, no one knows where their tombs are. The prophet tells him that he must find the graves of these people and put a sign then let the residents pray for their souls day and night. Thus, these seven heroes will be pleased with the doings of the residents and the residents will get rid of their troubles. After this meeting Shah Talip Şermet and his followers leaves the side and go to Yarkent. He finds the graves with the help of his followers and puts a horsetail for each one. Later, in the same place, where the graves are placed, they build a small mosque and pray there.

After a period of time, the remembrance and conversations of Shah Talip Şermet and his followers begin to awaken some interest around. The residents who are aware of these seven dead people, who actually seven holy Muhammadan, visit their graves to overcome the difficulties they face in time. This is transferred to Mirza Eba Bekir after a while. They also say that each day Shah Talip Şermet and his followers are honored with great favour and are now starting to be perceived as saints. Mirza Eba Bekir decide to understand whether this person is really a holy person or not.

He calls a couple of his men and tell them to fry a cat and take it with nine loaves of bread to Shah Talip Şermet and his followers. "If he eats this fried cat, he is not a real saint then." says he. The men do what they are told them to do, that is, they take the fried cat with nine loaves to Shah Talip Şermet and his followers with the greetings of Mirza Eba Bekir. Shah Talip Şermet sits at the table placed in front of them starts telling the plan arranged by the ruler to the men who brought the cat. Then tells the cat to get up and leave. At that moment the fried cat becomes alive and escapes from the tray crying. Seeing

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

this, the men of Mirza Eba Bekir ask for their forgiveness by bending down to Shah Talip Şermet's feet.

The Ruler's men inform him immediately about this situation. In the face of this event, Mirza Eba Bekir and his forty men, after the morning prayers, set off for Andican to visit Shah Talip Şermet and his followers. When they came to the place called Sanaz, Mirza Eba Bekir sends two of his men ahead of them. These two men cannot see Shah Talip Şermet and his followers in the small mosque, instead they just see an unconscious person lying down. They try to ask the lying person and want to learn who he is and where all the other people are. The person in the tomb says that his name is Şevki, then talks about the people there step by step such as who they are, why they came here, what they do. Finally he says that they are on the way to Buhara. The men go back and tell everything to the ruler as they learned from the lying person. Mirza Eba Bekir immediately lets his two men go after Shah Talip Şermet and his followers and the ruler tells his men that when they find Shah Talip Şermet and his followers just ask them to return.

But Shah Talip Şermet says that he did not like the ruler's behaviour and rejects the offer made to him. Thereupon Mirza Eba Bekir and his men return to the place where the tomb is. They give all the food to a dervish named Şevki. Then they make the maintenance of the mosque and appoint someone to be responsible for the mosque and the graves. He appoints him as sheikh. After this incident the graves of these seven great people and the mosque become very well known. People visit this place every morning and evening to pray for the removal of troubles.

The origins of the works penned in the style of Tezkiretül Evliya in Anatolia go back to the first Muslim Turks and the state (s). These works have come up to the present time by changing the form and content and has been a great support to the permanent roots of Turkish Islam in Anatolia.

And today there are different ideas-put forward-about how Islam spread among the Turks, studying on such works is of great importance in terms of achieving good results on the subject.

When the language features are taken into account, this tazkirah is thought to belong to the Post-Classical Period Çağatay Turkish as the other tazkirahs studied before. Although Turkish words are mostly used, but Arabic and Persian words too often appear in the same work.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

In this study, we will focus on a seventeen-pages text called Tezkire-i Çihilten [Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādišāh] which was copied by missionary Gunnar Hermansson in 1930 and was donated to the library of Lund University by Gunnar Jarring in 1982. We will also focus on the main topic, grammar and the vocabulary of the text.

Key Words: Tezkire-i Çihilten [Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādišāh], Manuscripts, East Turkestan, Gunnar Jarring, Lund University.

Tezkire-i Çihilten

[Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādišāh]

0. Giriş

Vikingler dönemine kadar uzanan İsveç-Türk dünyası arasındaki ilişkiler, özellikle İsveç'in Rusya'ya karşı Tatarlar ve Osmanlılarla yaptığı ekonomik ve siyasi anlaşmalarla devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Bu siyasi ve ekonomik ilişkiler zamanla akademik çalışmaları da beraberinde getirmiştir. İsveç'te Türk dünyasına yönelik yapılan akademik çalışmaların merkezlerinden biri Lund diğeri ise Uppsala Üniversitesi'dir.³

Başlangıçta Türkoloji çalışmalarında önemli bir yeri olan Lund Üniversitesi, zaman içerisinde İsveç devletinin Türk dünyası ile ilişkilerini düzenleyen diplomatların yetiştiği önemli bir merkez olmuştur. Söz konusu üniversitenin kütüphanesinde Çağatay, Özbek ve Uygur Türkçesi ile yazılmış el yazması eserlerden oluşan değerli bir koleksiyon bulunmaktadır. Dünyanın üçüncü büyük koleksiyonu olarak kabul edilen ve içerisinde klasik ve halk edebiyatı eserleri, İslamî konulardaki el yazmaları, hukuki ve tarihi belgeler, tıbbi kitaplar, ticaret ve tasavvuf kitapları ile Doğu Türkistan'daki İsveç misyon faaliyetlerinin anlatıldığı birçok belgenin bulunduğu bu eserlerin çoğunluğu Türkolog Gunnar Jarring, bir kısmı İsveçli misyonerler tarafından bağışlanan, satılan veya üniversite kütüphanesi

³ Gunnar Jarring, **Central Asian Turkic place-names: Lop Nor and Tarim area: an attempt at classification and explanation based on Sven Hedin's diaries and published works**. Stockholm: Sven Hedin Foundation, National Museum of Ethnography, 1997; Lars Johanson, **Turkiska studier i stormaktstidens Sverige**. Csató, Éva Á. & Gren-Eklund, Gunilla & Sandgren, Folke (editörler) En resenär i svenska stormaktstidens språklandskap: Gustaf Peringer Lillieblad (1651-1710), 2008; Éva Á. Csató, Uppsala Üniversitesi'nde Türkoloji Çalışmaları, **Bildiriler: Uluslararası Türkçenin Batılı Elçileri Sempozyumu (5-6 Kasım 2012 İstanbul)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014; Ünal Zal, **Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit Tarafından İsveç Kralı II. Oscar'a Hediye Edilen Türkçe Elyazması Eserler**. The international exhibition and scientific conference "Science, technology and innovative technologies in the prosperous epoch of the powerful state", 12-14 Haziran, Aşgabat-Türkmenistan, 2013; Ünal Zal, Uppsala Üniversitesinde bulunan Türkçe eserler, [Demir, Nurettin; Karakoç, Birsal; Menz, Astrid (editörler)], **Türkoloji ve Dilbilim**. Éva Á. Csató Armağanı, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2014, s. 479-490; Ünal Zal, İsveç'te Ali Şîr Nevâî'nin İzleri, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/12 Fall, 2014.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

tarafından satın alınan eserlerden meydana gelmiştir. Kütüphaneye bağışlanan bu elyazmalarından biri de *Tezkire-i Çihiltan [Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādīšāh]* dir.

Bu çalışmada, misyoner Gunnar Hermansson tarafından 1930 yılında kopya edilen ve 1982 yılında Gunnar Jarring tarafından Lund Üniversitesi kütüphanesine bağışlanan Prov. 13 numaraya kayıtlı ve toplam on yedi sayfalık *Tezkire-i Çihiltan [Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādīšāh]* adlı eserin çeviri yazısı, gramer ve dil özellikleri ile konu ve kelime dünyası üzerinde durulacaktır.

1. Tezkire-i Çihiltan [Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādīšāh]

Uygur Türkleri arasında oldukça gelişmiş bir tür olan tezkirelerin edebiyat tarihi araştırmalarında önemli bir yeri vardır. Yazıldığı dönemin tarihi, siyasi, dini ve edebi şahsiyetleri hakkında önemli bilgiler içeren bu eserler, Uygur edebiyatında “tarihi olayları ve şahısları nesir ya da şiir şeklinde anlatan ve hem tarihi hem de edebi yönü olan bir tür” veya “bilinen tarihi dönemde yaşamış önemli şahıslar ve belli bir yerde ortaya çıkan önemli bir olay veya hadiselerin anlatıldığı eser” şeklinde tanımlanır.⁴ Sözkonusu tanıma uyan bu tezkirelerden biri de *Tezkire-i Çihiltan [Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādīšāh]*’dir. Hz. Âdem’in yaratılışı, Hz. Peygamberin doğumu ve yedi kat gökyüzü ile yedi kat yeryüzünün yaratılışı hakkındaki bilgi ile başlayan bu tezkire, daha sonra Hz. Peygamberin sahabeleriyle yaptığı bir sohbet esnasında Muaz bin Cebel’in getirdiği şaşırtıcı bir haberle devam eder. Eserin ilerleyen bölümlerinde ise *Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādīšāh [Yedi Muhammedî Velî]*’in hayatı ve başlarından geçen olaylar anlatılır. Temeli sözlü anlatıma dayanan bu tür menkıbe tarzı hikâyeler zamanla yazıya geçirilmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Prov. 13 numaraya kayıtlı, ölçüleri 23,5x15 cm olan bu tezkire, İsveçli misyoner Gunnar Hermansson tarafından 1930 yılında kopya edilmiştir. 1982 yılında Gunnar Jarring tarafından Lund Üniversitesi kütüphanesine bağışlanan eserin her sayfası on dört satırdan meydana gelmektedir. Dil özellikleri dikkate alındığında bu tezkirenin de daha önce üzerinde çalıştığımız diğer tezkireler⁵ gibi klasik dönem sonrası Çağatay Türkçesine aittir. Bu eserde kullanılan kelimeler çoğunlukla Türkçe olmakla birlikte Arapça ve Farsça kelimelerinde azımsanmayacak sıklıkta kullanıldığı görülmektedir. Toplam on yedi sayfadan oluşan eserin konusu kısaca şöyledir:

“Allah’a sonsuz şükür ve hamd ile başlayan tezkire, gökyüzü ve yeryüzünün nasıl yaratıldığı ile devam eder. Hz. Âdem’in yaratılışından sonra ise on sekiz bin âlemin Hz. Peygamber sayesinde var edildiği vurgulanır. Bu açıklamalardan sonra tezkirenin kaleme alınış sebebi olarak Hz. Peygamberden sonra birçok evliyanın geldiği, bunların her birisi hakkında çeşitli kıssaların mevcudiyeti ve *Tezkire-i Çihiltan [Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādīšāh]*’in de bu kıssaların anlatıldığı eserlerden biri olduğu belirtilir.

⁴ Öger 2012’den *Uygur Edebiyatı Tarihi-3*, Pekin Milletler Neşriyatı, Çin, 2006, s. 117; *Uygur Tilinin İzahlık Luğiti*, Şincañ Halk Neşriyatı, Çin, 1999, s. 280.

⁵ Bkz. *Risāle-i Temürçlik*, Uygur Araştırmaları Dergisi, S. 4 (Güz), 2014, s. 11-13; *Ebû Nasr Samâni Tezkiresi*, Uygur Araştırmaları Dergisi, S. 4 (Güz), 2014, s. 155-173.

Tezkirenin devamında ise olaylar şöyle gelişir: Bir gün Hz. Peygamber sabah namazından sonra sahabelerini toplayıp onlara nasihat ederken Muaz bin Cebel aceleyle ve yüzünün rengi kaçmış bir şekilde içeri girer ve selam verir. Muaz bin Cebel'e ne olduğu sorulur. O da: "Ey Allah'ın Resulü, sabah namazı bittikten sonra dışarı çıktığımda bir ağacın üzerinde garip bir yaratığın olduğunu gördüm. O anda ağaç kurudu ve yaprakları da dökülmeye başladı. Çok korktum ve bu durumu size haber vermeye geldim." şeklinde cevap verir. Hz. Peygamber ve sahabeleri dışarı çıktığında ağacın kurduğunu ve yapraklarının da döküldüğünü görürler. Hz. Peygamber hemen bu garip yaratığa dönerek adının ne olduğunu ve nereden geldiğini sorar. Hayvan derhal dile gelip: "Ya Resulallah ben Hak Teâlâ'nın bir gazabıyım. Allah'ın izniyle Medine halkına bir musibet getirdim." diyerek uçup gider. Bu haberi duyan Medine'nin bütün halkı çoluk çocuk demeden korkup ağlamaya başlar ve Hz. Peygamber'den bu belanın başlarından def edilmesi için dua etmesini isterler. O anda Hz. Peygamber'e kızı Fatıma'nın aniden hastalandığı haberi gelir. Hemen kızının yanına giden Hz. Peygamber ve sahabeleri Hz. Fatıma'nın durumunun çok kötü olduğunu görürler. Hz. Peygamber hemen ellerini kaldırır ve kızının iyileşmesi için dua eder. O anda Hz. Cebrail, Cenab-ı Hak'tan selam getirir ve "bıçağın kendi sapını kesemeyeceği" gibi Hz. Peygamberin duasının da kendi kızı için kabul olmayacağını bildirir. Hemen ardından ise Allah'ın, sevgili kulu olan Hz. Peygamberi üzmeyeceği haberini verir. Bunun üzerine çok rahatlayan Hz. Peygamber'e Hz. Cebrail şöyle der: "Gökyüzünde bulunan görevli kırk kahramandan yedisinin dünyaya gönderilmesi ve Hz. Fatıma için dua etmelerini Allah'tan niyaz eyle. Onlar dua ettikten sonra da sen âmin de." Hz. Peygamber Hz. Cebrail'den bu kişileri kendi adına onun çağırmasını ister. Hz. Cebrail de Hz. Paygamberin dediğini yapar. Gökyüzünden gelen bu yedi kahraman veli zat dua eder ve akabinde Hz. Peygamber de "âmin" der. Sonunda Hz. Fatıma iyileşir.

Tezkirenin devamında ise görevlerinin bittiğini söyleyen bu yedi zat geri dönmek için Hz. Peygamberden izin ister. Hz. Peygamber onlara izin vermez ve Allah'ın onların yerine başka zatlar görevlendirdiğini söyleyerek yeryüzünde kalmalarını ister. Yeni görevlerinin ise yeryüzünde zor durumda kalan Müslümanların imdadına yetişerek onlara yardım etmek olduğunu beyan eder. Bunun üzerine bu yedi kişi verilen görevi yerine getirmek için yeryüzünde kalır. Hz. Peygamber hayatta olduğu müddetçe bu görevlerini yerine getirirler. Bu *Yedi Muhammedî Velî*, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'nin yanına gelip ne yapmaların gerektiğini sorar. Hz. Ali de: "Ben bilmiyorum, gidip Hz. Peygamber'e sorun" diye cevap verir. Bu yedi kişi Hz. Peygamber'in kabrine gider. Manevi olarak onları karşılayan Hz. Peygamber kendilerine bir kuru asa verir ve yeryüzünü dolaşmalarını, her nerede bir Müslüman sıkıntıya düşerse ona yardım etmelerini söyler. Bir yere geldiklerinde ise ellerindeki bu kuru asanın yeşereceğini belirtir ve kendilerinden o yeri mesken tutmalarını, oraya yerleşmelerini ister. Bu yedi kahraman veli, aldıkları bu görevi yerine getirmek üzere yola koyulurlar. Gittikleri yerlerde sıkıntı içerisinde bulunan Müslümanlara yardım ederler. Uzunca bir aradan sonra geldikleri bir yerde ellerindeki asanın yeşermeye başladığını fark ederler. Hemen ellerindeki asayı toprağa diker ve oraya yerleşerek irşat görevlerini yapmaya devam ederler. Aradan yıllar geçer ve bu yedi veli zat burada vefat eder ve naaşları da ikamet ettikleri yere gömülür. Hz. Peygamber'in onlara verdiği asa ise büyüüp bir ağaç olur. Fakat görünürde kabirlerini belli

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

edecek hiçbir iz ve işaret bulunmaz. Çevrede yaşayan insanlar her gün büyüyen bu ağaçtan korkmaz ve onlardan başka kimse burada yatan insanların yedi veli zat olduğunu bilmez.

Bu şekilde aradan uzun yıllar geçtikten sonra hükümdarlık sırası Mirza Eba Bekir'e gelir. Bu hükümdar zamanında Şah Talip Şermet isimli bir derviş vardır. Şah Talip Şermet kırk müridi ile beraber Mekke-i Şerifi ziyaret ettikten sonra Kâbe'yi tavaf eder ve kırk günlük çilehaneden sonra oradan ayrılmak için Hz. Peygamber'den izin ister. Manevi olarak kendilerine görünen Hz. Peygamber'e selam verip şükranlarını sunarlar. Hz. Peygamber de Şah Talip Şermet'e dönerek: "Hoş geldiniz ey Şah Talip Şermet!" diye hitap ederek kendisine bir emaneti olduğunu söyler. Tatar topraklarında bir yerde gökyüzündeki kırk yiğidin arasından gelen yedi kahramanın bulunduğunu ve kendilerinin müslüman olmalarına rağmen onların kabirlerini bilmediklerini söyler. Gidip bu zatların kabirlerini bulmalarını ve oradaki halkın sabah akşam ruhlarına fatiha okumaları için kabirlerinin başlarına bir işaret koymasını ister. Böylece onlar halktan razı olacak, halkın da sıkıntılarında onların yardımlarıyla kurtulacaklarını anlatır. Bu görüşmeden sonra Şah Talip Şermet ve müritleri oradan ayrılarak Yarkent tarafına giderler. Müridleriyle beraber söz konusu bu yedi veli zatın kabirlerini bulur ve başlarına birer tuğ dikerler. Mezarların bulunduğu bu yere bir de üstü kapalı küçük bir mescit yaparak orada ibadet ederler.

Bir süre sonra Şah Talip Şermet ve talebelerinin zikir ve sohbetleri etrafta ilgi uyandırmaya başlar. Bunların bulunduğu yerde yatan zatların *Yedi Muhammedi Veli* olduklarını bilen yöre halkı zaman içinde karşılaştıkları sıkıntıların giderilmesi için onların kabirlerini ziyaret eder. Bu durum bir süre sonra Mirza Eba Bekir'e iletilir. Şah Talip Şermet ve müritlerinin her geçen gün halkın büyük teveccühüne mazhar olduğunu ve artık evliya olarak algılanmaya başladığını anlatırlar. Mirza Eba Bekir de bu kişinin gerçekten mübarek bir zat olup olmadığını tecrübe etmeye karar verir. Bir kaç adamını çağırarak kendilerinden bir kedi kızartmalarını ve dokuz ekmele birlikte Şah Talip Şermet ve müritlerine götürmelerini söyler. "Eğer bu kızarmış kediyi yerse gerçek evliya değildir" der. Adamlar denileni yaparlar ve Mirza Eba Bekir'in selamıyla birlikte kızarmış bir kedi ve dokuz ekmeği Şah Talip Şermet ve müritlerine götürürler. Şah Talip Şermet önlerine konulan sofraya oturur ve dönemin hükümdarının kendisi için hazırladığı planı onun adamlarına anlatır. Daha sonra kediye kalkıp gitmesini söyler. O anda kızarmış kedi canlanır ve feryat ederek tabaktan kaçıp gider. Bunu gören Mirza Eba Bekir'in adamları hemen Şah Talip Şermet'in ayağına kapanıp kendisinden af dilerler.

Hükümdarın adamları durumu hemen kendisine haber verirler. Bu durum karşısında Mirza Eba Bekir ve kırk adamı sabah namazından sonra Şah Talip Şermet ve müritlerini ziyaret için Andican tarafına doğru yola çıkarlar. Şanaz isimli yere geldiklerinde Mirza Eba Bekir önden iki adamını gönderir. Gelen adamlar Şah Talip Şermet ve müritlerinin mescitte olmadığını, içeride sadece baygın bir kişinin yattığını görürler. Gelen kişiler kendisinin kim olduğunu ve buradaki insanların nerede olduklarını sorarlar. Türbedeki kişi önce adının Şevki olduğunu söyler, daha sonra ise buradakilerin kim olduklarını, buraya niçin geldiklerini ve ne yaptıklarını tek tek anlatır. Son olarak Buhara'ya gitmek için yola çıktıklarını belirtir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Bunu duyan hükümdarın adamları durumu hemen kendisine haber verirler. Mirza Eba Bekir de iki adamını derhal yola çıkarır ve Şah Talip Şermet ve müritlerini bulup onlardan geri dönmelerini rica eder. Fakat Şah Talip Şermet, hükümdarın yaptığı davranıştan çok kırıldığını söyler ve kendisine yapılan bu teklifi reddeder. Bunun üzerine Mirza Eba Bekir ve adamları geri dönerek türbenin bulunduğu yere gelirler. Ellerindeki bütün yiyecekleri Şevki isimli bir dervişe bırakır. Daha sonra mescidin bakımını yapar ve Sadık adlı birini mescit ve kabirlerden sorumlu olması için şeyh olarak görevlendirir. Bu olaydan sonra mescit ve bu yedi büyük zatın kabirleri artık iyice bilinir hâle gelir. Halk ise her sabah ve akşam burayı ziyaret ederek fatihalar okur ve sıkıntılarının giderilmesi için dua eder.”

2. Dil İncelemesi⁶

2. 1 Yazım ve Ses Bilgisi

2. 1. 1. Ünlü Uyumları

Üzerinde çalışılan *Tezkire-i Çihilten [Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādīshāh]* metninde Klasik Çağatay Türkçesinin genel özelliği olan kalınlık incelik uyumunun sağlam olduğu görülür. Bununla birlikte aynı metin içinde kalınlık incelik uyumunun dışında kalan bazı kullanımlara da rastlanmaktadır. Söz konusu bu uyuma aykırı kullanımlar Türkçe kelimelerde olduğu gibi Arapça ve Farsça kelimelerde de görülmektedir (Eraslan 1970: 10; Eckman 1988: 28). Metinde geçen *tilğa 3, başıdaki 9, işiğa 13, işleriğa 15* örneklerinde olduğu gibi Türkçe kelimelere gelen eklerin kalınlık incelik uyumunu bozduğu görülmektedir.

Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde ise Çağatay Türkçesinin bir özelliği olarak ince sıradan kök ve gövdelere kalın sıradan ek almaları genel bir kuraldır. Üzerinde çalışılan bu metinde buna uygun örnekler de rastlanmıştır: *menzilleriğa 6, ‘ālemğa 9, dervişiğa 16, cemālleriğa 10, Medīne’ğa 14, dünyālık 16, āhiretlik 16*. Ancak incelenen metinde *şehirige 4, tarafiğe 8, ervāh-ı tayyibege 9, büzürg-vāriğe 1, dirāhtğa 14* örneklerinde görüleceği üzere bu kuralın dışındaki kullanımlar da bulunmaktadır.

Çağatay Türkçesinde düzlük yuvarlaklık uyumu tam olarak gelişmediği için ek ve yardımcı ünlülerin hepsi bu uyumdan aynı derecede etkilenmemişlerdir (Eckmann 1988: 15). İncelenen *Tezkire-i Çihilten* adlı metinde uyuma giren örnekler olduğu gibi uyuma girmeyen örnekler de rastlanmaktadır. Örneğin *bolup 2, kördüm 2, tarafke 4, bille 5, tapkay 5, körüp 3, kılsun 4, keltürdi 1, dördünci 4, kelürsin 3, tüştiler 8, töküldi 2, kördiler 3...*

Metindeki *bolup 2* ve *kördüm 2* kelimelerindeki uyum, ilk hecedeki yuvarlak ünlünün yanı sıra son sesteki dudak ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelmiştir (Eckmann 1988: 19). Yine isimden isim yapma eklerinden biri olan *+lığ, +lig, +luğ, +lüğ, +lık, +lik, +luğ, +lük* ekinin ünlüsü Eski Türkçeden

⁶ Bu bölümde sadece metinde bulunan özellikler incelenmiştir. İnceleme Klasik Çağatay Türkçesi dil özellikleri göz önünde bulundurularak sadece ses ve şekil bilgisi temelinde gerçekleştirilmiştir. Klasik Çağatay Türkçesinden farklı olan özellikler üzerine yoğunlaşmış, metnin dışına çıkılarak genel bir gramer incelemesi yapma yoluna gidilmemiştir.

beri yuvarlak ünlülü kelime tabanlarında da yuvarlak olarak görülür (Gabain 1995: 44, Tekin 2003: 167, 168). İncelenen metinde geçen *dünyâlık 16, âhiretlik 16, aralıkıda 9, tonluk 5, çukluk 5* gibi kelimelerde sadece *+lık* ve *+luk* biçimlerinde kullanılmıştır.

2. 1. 2. Ünlü Değişmeleri

2. 1. 2. 1. e > i

Türk dilinde “kapalı e” olarak adlandırılan bu ses olayı, “e” sesinin “i” sesine geçişini ifade eder (Arat 1987: 338, Yılmaz Ceylan 1991: 155; Kocaoğlu 2003: 266-281). Üzerinde çalışılan metinde kelimelerin ilk hecelerinde “kapalı e” ünlüsü hem /e/ hem de /i/ ile yazılmıştır. Bu durum *kerek 12, kirek 10* ve *yatmas idiler 6* örneklerinde görülmektedir.

2. 1. 3. Ünsüz Değişmeleri

2. 1. 3. 1. Dudak Ünsüzlerinin Değişimi

2. 1. 3. 1. 1. b > p

Çağatay Türkçesinin diğer eserlerinde de görülen bu ses hadisesi (Berbercan 2011: 445), oldukça yaygındır. İncelenen metinde ise kelime başındaki “b” sesleri genellikle korunmakla birlikte incelenen metinde sadece *pıçak 4* ve *patman 16* örneklerinde geçmektedir.

Kelime içindeki b>p değişikliğine ise metinde geçen *tapkay 5, tabkay 6* örneğinde rastlanılmıştır.

2. 1. 3. 1. 2. p > f

İncelenen metinde kelime başındaki “p” sesinin “f”ye dönüştüğü sadece *tofrağ 2, 10* örneğinde görülmektedir.

2. 1. 3. 2. Diş Ünsüzleri

2. 1. 3. 2. 1. t > d

Eski Türkçe kelime başı t’lerin Çağatay Türkçesinde de genel olarak korunduğu bilinmektedir (Eckmann 1988: 24). Ancak bazı metinlerde Oğuz ağızlarının eskisiyle t > d değişimi görülebilir. İncelenilen metinde de kelime başı “t” ünsüzünün *tilediler 6, tirig 6, tileğler 7, tüşti 8, tilegeyer 9* örneklerinde korunmakla birlikte; *didi 2, dip 3, didiler 3, disün 4, dimek 5...* gibi kelimelerde ise özellikle *ti-* fiilinin *di-* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

2. 1. 4. Ünsüz Uyumu

Ünsüz uyumu yan yana gelen kelimelerin tonluluk tonsuzluk bakımından birbirine uyması olayıdır (Ergin 1995: 73). Üzerinde çalışılan metinde ünsüz uyumunun tam olduğu görülür. Metindeki *ötken 9, yetti 7, ötti 9, tüştiler 8, koptılar 8* ve *ayttı 3* örneklerinde bu uyum görülmektedir.

İncelenen metinde bulunma hâli ekinin kullanıldığı *vağdın 7, tabağdın 13, Şâh Tâlib Şermet’din 13* gibi kelimeler ise ünsüz uyumuna girmemiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

2. 1. 5. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi, seslerin yapıları ve birbirleriyle etkileşimleri sonucunda oluşan bir ses olayıdır. Ön, iç ve son seste ünsüz türemeleri görülür (Karaağaç 2013: 94). İncelenen metinde sadece du‘âyımız 3 kelimesinde iç seste ünsüz türemesi görülmüştür.

2. 1. 6. Ünsüz İkizleşmesi

Ünsüz ikizleşmesi Çağatay Türkçesinde sayı isimlerinde görülür (Eckmann 1988: 30). Metinde bu tür ikizleşme örneklerine *yette 4, çille 9* kelimelerinde rastlanmıştır.

2. 2. Şekil (Yapı) Bilgisi

Metin genel olarak Klasik Çağatay Türkçesi özelliklerini göstermekle birlikte Harezmi Türkçesi ve bazı yapılarda da Uygur Türkçesinin yapı bilgisi özellikleri göze çarpmaktadır.⁷ Örneğin *tur (ur)* yapısının eklenmemesi Harezmi ve Klasik Öncesi Çağatay Türkçesinin özellikleri arasında gösterilebilir. Aynı zamanda esasen Çağatay Türkçesinin Oğuz ve Kıpçak Türkçesine ait özellikleri karışık olarak içinde bulundurduğu birtakım çalışmalarda ifade edilmiştir (Erdem Uçar 2011:1893). İncelenen metinde geçen *ne turur 3, 10, ‘aşā turur 9, çihil tenlerdin tururlar 10, yette ten tururlar 10, Buḥārā şehride turur 13* ifadeleri Harezmi Türkçesi özelliği göstermektedir. Ancak metindeki *bardur 1, 4, mevḳūfdur 5, yoḳdur 6, yemdür 12* örneklerinde *tur(ur)* fiilinin eklediği görülür.

2. 2. 1. Yapım Ekleri

Çağatay Türkçesinde pek çok işlek yapım ekinin bulunduğu bilinmektedir. Metinde görülen yapım ekleri aşağıda ilgili başlıklar altında incelenmiştir. Bu konuda pek çok örnek gösterilebilir. Ancak yapım ekleri üzerinde çalışılan metinle sınırlandırılmış, bunların da konuyu en iyi biçimde ortaya koyanları seçilmiştir.

2. 2. 1. 1. İsimden İsim Yapma Ekleri

+IİK/+IIG+IUK: *yarlıḡ 4, tonluḡ 5, çuḳluḡ 5.*

+InCI: *4’ünci 4, törtünci 4, 10, 14.*

+ḳı: *mundaqı 13.*

2. 2. 1. 2. İsimden Fiil Yapma Ekleri

+IA-: *yıḡlaşıp 3, gül gürlöp 16.*

2. 2. 1. 3. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

- DUr-: *naşīhat ḳılıp oturup aydılar 2, oturup 5, 7, 9, 14, keltürdi 1, keltürün 4, becā keltürgeysizler 10, keltürüp idim 14.*

-IUI- : *töküldi 2, tökülübdür 3, yıḳılıp 13, 15.*

⁷ Bu özelliklerle ilgili ayrıntılar, ilgili bölümlerde belirtilecektir.

-GUr/-KUr- : yetkürüp 4, yetkürdiler 4.

-GUz/-KUz- : yetküzgeli 3.

-IUn- : tayanıp 7.

-mA- : bolmasa 12, kabül kılmadı 15, gāfil bolmağaylar 17, bilmeydür 10.

-IUş- : aytışur 9, yığlaşıp 3.

2. 2. 1. 4. Fiilden İsim Yapma Ekleri

-Ağ : pıçak 4.

2. 2. 1. 4. 1. Çekimsiz Fiiller (Fiilimsiler)⁸

2. 2. 1. 4. 1. 1. İsim-Fiiller

-mAK: ez pey-i cān çıkmakğa 3, du‘ā kılmak 5, āzmüde kılmak 12, tapmak 14, kelmek 4, dimek 5.

2. 2. 1. 4. 1. 2. Sıfat-Fiiller

-GAN/-kan: yatadurğan dırahtğa 2, Mirzā Ebā Bekrī’niñ bu kılgan işiğa 13, bu alıp bargan nezr niyāznı 15, kılgan işleriğa 15, bergen 9, bilgenim 15, bu alıp kelgen nezr niyāznı 16, Molla Şādıq digenni 16, ötken 9, 11, işitken halk 11.

2. 2. 1. 4. 1. 3. Zarf-Fiiller

-GAndA: ruşsat tilegende 14.

-p⁹/-Ip/-Up: tilep 10, dip 12, yanıp 2, selām berip 2, yığlaşıp 3, barıp 4, kelip 4, tayanıp 7, iştip 12, oturup 2, bolup 2, qorqup 2, halka urup 5, şoşbet tutup 7, qopup 8, yetkürüp 4, keltürüp 10, körüp 13, püşürüp 15...

-GAlf: yetküzgeli 3, tavāf kılgalı 9, yangalı 14.

2. 2. 2. Çekim / İşletme Ekleri

2. 2. 2. 1. İsim Çekim / İşletme Ekleri

Çağatay Türkçesinde isim çekim ekleri Türkçe kelimelerde genellikle kalınlık incelik uyumuna uyar. Ancak Arapça ve Farsça kelimeler üzerinde tam bir uyum görülmez. Bu kelimelerde eklerin kısmen uyuma girdiği ancak çoğunlukla uyum dışı kaldığı görülmektedir.

⁸ İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin geçici isim yaptıkları kabulünden hareketle fiilden isim yapma ekleri altında incelenmiştir.

⁹ Çağatay Türkçesinde ünlüyle biten fiil kök ve gövdelerine doğrudan eklenebilmektedir (Eckmann 1988: 113).

2. 2. 2. 1. 1. Çokluk Eki

Çokluk kavramı +IAr eki ile sağlanmıştır. Ancak incelenen metinde ekin nezaket ve saygı bildirdiği kullanımlar da bulunmaktadır. Ekin bu işlevinde çokluk kavramı bulunmamaktadır: *meşāyih̄lar 1* (çokluk), *h̄āṭırları 1* (saygı), ol dıraht kırıldı, *bergi gazaṅları 2* (çokluk), *sizlerniṅ du‘ālarıñız 5* (çokluk), *Müselmānlar 6* (çokluk), *sizlerniṅ ornuñızlarğa 6* (çokluk), *Resül -‘aleyhi’s-selām-niṅ qaşlarığa 7* (saygı), *yārlarğa 7* (çokluk), *büzürg-vārlar 7* (çokluk), *Muḥammedīlerni 11* (çokluk), *dervişlerniṅ aldıda 12* (çokluk), *mürīdler 13* (çokluk), *begler 13* (çokluk)...

2. 2. 2. 1. 2. İyelik Ekleri

İncelenen metinde iyelik eklerinin kullanımında yardımcı ünlülerin düzlük yuvarlaklık uyumuna kısmen uyduğu görülmüştür.

1. T. Ş. +Im/+Um: *birāderim 4*, *kızım 5*, *ferzendim 5*, *atım 15*, *bilgenim 15*, *dostum 4*, *sözüm 10*.

2. T. Ş. +In/+Un: *atın 3*.

3. T. Ş. +I/+sI: *kaşsılarınıṅ kışşası 1*, *Ḥudā-yı Te‘ālā’niṅ belāsıdurmen 3*, *bularniṅ zikri du‘āsi 6*, *bu ilniṅ tolası 8*, *Muḡāz [bin] Cebel’niṅ beşeresi 2*, *öz destesini 4*, *kiçesi 5*, *ertesı 8*, *Mirza Ebā Bekri’niṅ zemāneside 9*, *büzürg-vāriḡe 1*, *Ḥudā-yı Te‘ālā’niṅ fermānı 3*, *Medīne ḡalkığa 3, 5*, *Ḥazret-i Fāṭıma’niṅ kaşığa 3*, *Resül -‘aleyhi’s-selām-niṅ selāmını 4*, *yer yüzige 4*, *Medīne şehriḡe 4*, *Ḥazret-i Fāṭıma’niṅ işikige 4*, *bularniṅ zikri 6*, *Ḥaḡ Te‘ālā’niṅ dergāhıda 6*, *Ḥudā-yı Te‘ālā’niṅ emri 6*, *büzürg-vārlarnıṅ başıdaki 9*, *müşük kebābı 12*, *Teṅri’niṅ cānvarı 13*, *Buḡārā şehride 13*, *evvelidin āḡiriğa 16*, *mezārniṅ etrāfıda 16*...

1. Ç. Ş. +ImIZ: *mekānımız 8*, *muşāhibimiz 10*, *14*.

2. Ç. Ş. + InIz/+UnIz: *beşeriñiz 2*, *du‘āyıñız 3*, *du‘ālarıñız 5*, *kađemleriñiz 6*, *pādişāhiñız 15*, *pādişāhiñızlar 12*, *atıñız 15*.

İkinci çokluk şahıs iyelik ekinde *pādişāhiñızlar* örneğinde çokluk eki +z’den sonra tekrar çokluk eki +IAr getirilmiştir. Bu kullanım Uygur Türkçesinde de bulunmaktadır. Uygur Türkçesinde de kullanımı dardır (Eraslan 2012: 163).

3. Ç. Ş. +IArI: *nazarları 8*, *rū-be-rūlarıdın 10*, *Müselmānlarnıṅ mūhīm maşlaḡatları 10*, *ularniṅ tofraḡları 10, 14*, *ularniṅ rūḡları 11*, *ularniṅ menzil mekānları 13*, *ularniṅ ervāḡlarığa 17*.

2. 2. 2. 1. 3. Hâl Ekleri

Tezkire-i Çihilten’de geçen ismin hâl ekleri şu şekildedir:

2. 2. 2. 1. 3. 1. İlgi Hâli Eki

Çaḡatay Türkçesinde ilgi hâli eki +nIn̄/+nUn̄ şeklindedir. İncelenen metinde ekin sadece düz ünlülü şekilleri bulunmaktadır. Ek, birinci ve ikinci teklik şahıs zamirlerinin üzerine +In̄ şeklinde gelir (Eckmann 1988: 57-59). Metindeki; *kaşsılarınıṅ kışşası 1*, *Muḡāz [bin] Cebel’niṅ beşeresi 2*, *seniṅ*

atıy 3, *Ḥudā-yı Te‘ālā’nıy belāsıdurmen 3, Ḥudā-yı Te‘ālā’nıy fermānı 3, 4, sizniy du‘āyınız 3, Ḥazret-i Fāṭıma’nıy işiki 4, sizlerniñ du‘ālarıñız 5, āsmānnıy ferışteheri 5, Müselmānlarnıy ḥācetleri 8, dervişleriñ aldı 12, mezārniñ eṭrāfi 16, Müselmānlarnıy ḥācetleri 16...* örneklerinde ilgi hâli eki bulunmaktadır.

2. 2. 2. 1. 3. 2. Belirtme Hâli Eki

Çağatay Türkçesinde belirtme hâli *+nI*, üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra *+n* ekiyle kurulur (Eckmann 1988: 63). Metinde sadece *+nI* şekli bulunur. Örneğin; *āsmānnı 1, belānı 5, dünyānı 7, ‘aşānı 7, bularnı 9, nānnı 12, niyāznı 15, mezārni 16, zemīnnı 1, ‘ālemni 1, 7, ḥālni 3, ḥizmetni 4, tenni 4, 11, Muḥammedilerni 11, sözni 12, Mekke’ni 14...* kelimelerinde belirtme hâli eki görülmektedir.

2. 2. 2. 1. 3. 3. Yönelme Hâli Eki

Metinde yönelme hâli eki *+KA/+GA* olarak görülür: *şehriğa 1, şahābelerğa 2, dıraḥtğa 2, tilğa 3, kaşlarığa 7, ṭabağğa 13, dünyāğa 14, ayağlarığa 15, yoluğa 15, büzürg-vāriğe 1, Muḥammedge 4, yüzige 4, şehriğe 4, lerzege 5, sizlerge 6, yerge 6, ṭarafige 8, 11, ilge 14, kişige 17, ṭarafke 4...*

2. 2. 2. 1. 3. 4. Bulunma Hâli Eki

İncelenen metinde bulunma hâli eki *+dA* şeklindedir: *āsmānda 4, künbed-I devvārda 4, Ḥaḫ Te‘ālā’nıy dergāhıda 6, ḳayda 6, ṭarīḳatda 7, anda 7, başlarıda 11, zemānda 11, arada 13, diyārıda 14, mezārniñ eṭrāfıda 16, tezkirede 1, yüzide 6, yerde 6, türbitleride 7, menzilde 8, zemāneside 9, şehride 9, zemīnde 10, maḥalde 15...*

2. 2. 2. 1. 3. 5. Ayrılma Hâli Eki

Ayrılma hâli eki *+dIn* biçimindedir: *tofrağdın 1, kişveridin 1, meşāyıḫlardın 2, namāz-ı bāmdāddın 2, ḳaydın 3, berekātıdın 3, ulardın 4, künbet-i devvārdın 4, vaḳtdın 7, āsmāndın 10, ṭabağdın 13, yasavuldın 13, tenlerdın 4, sizlerdın 5, germdin 5, rü-berleridin 7, ḥālidin 14, begdin 15, evvelidin 16, ‘azizlerdin 16...*

2. 2. 2. 1. 3. 6. Eşitlik Hâli Eki

Eşitlik hâli eki metinde kalıplaşmış olarak *neçe* ve işaret zamiri üzerine gelmiş şekliyle de *şunça* kelimesinde görülmektedir. Ek *+çA* şeklindedir: *neçe 1, 7, 8, 9, 11, 12, şunça 9*. Bunun yanı sıra bazı çalışmalarda “sınırlandırma durumu eki” olarak ifade edilen *+ğACA* eki (Dağıstanlı 2012: 1341; Erdem Uçar 2011: 421-446), eşitlik hâli ekinin yönelme hâli ekiyle kalıplaşmış bir şekli olduğu belirtilmektedir (Eckmann 1988: 73). Metindeki *şubḫ-ı şādıḳğaça 6* ifadesinde bu ek bulunur.

2. 2. 2. 2. Aitlik Eki

İncelenen metinde aitlik eki *+KI* olarak görülmektedir: *mundaḳı 13, yerdeki 6, başıdaki 9*.

2. 2. 2. 3. Fiil Çekim / İşletme Ekleri

2. 2. 2. 3. 1. Zaman Ekleri

Tezkire-i Çihilten'deki zaman ekleri genellikle Klasik Çağatay Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır. Zaman ve kip eklerinin çokluk kategorilerinde zaman zaman nezaket çokluğu kullanılmıştır. Metinde görülen zaman ekleri şu şekildedir:

2. 2. 2. 3. 1. 1. Görülen Geçmiş Zaman

Çağatay Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki *-DU* dur (Eckmann 1988: 120). Ek, incelenen metinde de bu şekildedir. Ekin ünlüsü yuvarlak ünlülü kök ve gövdelerde yuvarlaklaşabilmektedir; ancak bu durum sistemli değildir. Ayrıca sert ünsüzle bitmiş tabanlarda ünsüz uyumuna girer. Ek, iyelik kökenli şahıs eklerini alır. Metindeki kullanımlarda birinci teklik, üçüncü teklik (eksiz) ve üçüncü çokluk şahıslı biçimler bulunmaktadır: *ber-bā kıldı 1, aydılar 2, sordılar 2, hādise boldı 2, kıondı 2, kıurıdı 2, baqtılar 2, 3, ayttı 3, revān boldı 3, perişān boldılar 3, sagar tarttılar 5, selām kııldılar 5, zıkr saldılar 5, kıoydılar 6, bardılar 9, kıaldılar 10, çille olturdılar 11, urdılar 13, saldılar 14, keltürdi 1, kördiler 2, keldiler 2, töküldi 2, kırdim 2, didi 2, keldim 3, didiler 3, tegdi 3, yetkürdiler 4, kırdiler 5, tilediler 6, yetti 7, seyr etip yördiler 7, berdiler 7, bildiler 8, müşerref bolduğ 10, kördüm 2...*

2. 2. 2. 3. 1. 2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Çağatay Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman *-mİş*, *-GAn* sıfat-fiilleriyle ve *-p* (*dur / tur*, seyrek olarak da *durur / turur*) + şahıs eki yapısı ile kurulur (Eckmann 1988: 130-132; 138). İncelenen metinde ise *-p* (*dur / tur*, *durur / turur*) + şahıs eki yapısı kullanılmıştır. *-GAn* sıfat-fiilden gelişmiş öğrenilen zaman eki ise sadece ek-fiil (*ir-/i-*) fiilinin üzerinde karşımıza çıkar. Gerek *-GAn*, gerekse *-p* (*dur / tur*, *durur / turur*) + şahıs eki yapısının, üzerine zamir kökenli şahıs eklerini aldıkları bilinmektedir (Eckmann 1988: 132, 138). *-p* (*dur / tur*, *durur / turur*) + şahıs eki yapısındaki şahıs ekinin metinde üçüncü teklik ve çokluk şahıs biçimleri varken; *-GAn* ekinin ise sadece üçüncü teklik şahıs biçimi bulunmaktadır: *zıkr kılıbdurlar 1, ötübdürler 1, tağayyür tapıbdur 2, ıztırab tüşübdür 2, kıurubdur 2, tökülübdür 3, peydā bolubdur 3, kelipsiz 5, 10, keltürüpsizler 5, tegıbdür 5, sebz hurrem bolubdur 8, Müselmāğ bolubdur 10, çille olturubdur 11, 12, kılıbdur 12, i'tikād kılıbdurlar 12, bolubdur 13, beşāret berıbdür 14, püşürüb ıberıbdür 15, āsān bolubdur 16, revā bolubdur 16; bolur iken 7, yerde iken 8, muhāzır iken 12, bar iken 13.*

Yukarıdaki örneklerden *kelipsiz* kelimesinde *tur-* fiili düşürülmüştür. Bu durumun sadece şiir diline has bir kullanım olduğu belirtilmiştir (Eckmann 1988: 138). Ancak metnimizde de olduğu gibi, edebî dilin bir etkisi olarak nesir dilinde de görülebilmektedir.

2. 2. 2. 3. 1. 3. Geniş Zaman

Çağatay Türkçesinde geniş zaman *-r -Ar*, *-Ur* ekleriyle oluşturulmaktadır. Ekin olumsuzluk şekli *-mAs*'tır (Eckmann 1988: 126). İncelenen metinde ekin bir yerde şimdiki zaman işlevine de rastlanmıştır. Zamir kökenli şahıs eklerini alan ek, metinde olumlu ve olumsuz biçimleriyle toplam altı yerde karşımıza çıkar. Bu kelimelerde ekin birinci, ikinci ve üçüncü teklik (eksiz) şahıslarıyla birinci

çokluk şahsı bulunmaktadır: *kelürsin 3* (şimdiki zaman), *kesmes 4* (geniş zaman), *beralmasmen 7* (geniş zaman), *yer 12* (geniş zaman), *yemes 12* (geniş zaman), *barurmız 12* (geniş zaman).

Özbek Türkçesinde gelecek zaman başlığı altında ele alınan *-a*, ünlüyle biten kök ve gövdelere *-y* ekine, metinde bir kelimedede rastlanılmıştır. Bu ekin çoğunlukla yakın gelecek zaman bildirdiği ama aynı zamanda geniş zamanda tekrarlı iş ve oluşlar için de kullanıldığı belirtilmiştir (Coşkun 2000: 140): *barasız 14*.

Çağatay Türkçesinde çoğunlukla gelecek/istek bildiren bir ek olarak kabul edilen (Eckmann 1988: 124) *-GAY/-KAY* eki metnimizde dört yerde geniş zaman işleviyle görülmektedir: ...*Ḥazret-i Resūl -‘aleyhi’s-selām-dın ez pey-i ruḥsat tilegeyler, rū-be-rūlarıdın Ḥazret-i Resūl -‘aleyhi’s-selām-peydā bolup keldiler 9, 10, du‘ā kılgaylar 3, 14*. Örnekte de görüldüğü gibi burada geçmişte yaşanmış bir olay nakledilmektedir. Nakledilirken ilk cümlenin sonunda geniş zaman işlevli *-GAY* eki kullanılmıştır.

2. 2. 2. 3. 1. 4. Gelecek Zaman - Geniş Zaman - İstek/Emir

Çağatay Türkçesinde *-GAY/-KAY* eki gelecek zaman ve istek işlevindedir (Eckmann 1988: 124). Metinde istek/emir işlevi ön plandadır¹⁰. Ancak sınırlı da olsa geniş zaman işlevi de görülmektedir. Ek zamir kökenli şahıs eklerini alır. Metinde üçüncü teklik (eksiz), ikinci çokluk ve üçüncü çokluk şahıs biçimlerine rastlanılmıştır. Ekin başındaki ünsüzün sert ünsüzle biten tabanlarda ünsüz uyumuna girdiği görülür: *def bolğay 3* (istek/emir), *6* (istek/emir), *du‘ā kılgaylar 3* (geniş zaman), *14* (geniş zaman), *def kılgay 5* (istek/emir), *şıḥhat tapkay 5* (istek/emir), *6* (istek/emir), *yanğaylar 6* (istek/emir), *bolğaysızlar 6* (istek/emir), *du‘ā kılgaysızlar 6* (istek/emir), *āsān bolğay 6* (istek/emir), *11* (istek/emir), *sebz ḥurrem bolğay 6* (istek/emir), *bolğay 8* (istek/emir), *tilegeyler 9* (geniş zaman), *becā keltürgeysizler 10* (istek/emir), *ma‘lūm kılip yanğaysızlar 10* (istek/emir), *oḡuğaylar 11* (istek/emir), *17, ḥoşnūd bolğay 11* (gelecek zaman), *meded tilegeyler 11* (gelecek zaman), *ma‘lūm kılip yanğaysız 14* (istek/emir), *meded tilegey 14* (gelecek zaman), *alıp yanğaysızlar 15* (istek/emir), *gāfil bolmağaylar 17* (istek/emir), *gāfil bolmağaylar 17* (istek/emir), *meded kılgaylar 17* (istek/emir).

Gelecek - geniş zaman ve istek/emir kipi işlevleriyle kullanılan ekin ikinci çokluk şahsında görülen *bolğaysızlar 6, du‘ā kılgaysızlar 6, becā keltürgeysizler 10, ma‘lūm kılip yanğaysızlar 10, ma‘lūm kılip yanğaysız 14, alıp yanğaysızlar 15* örneklerinde şahısta ikinci çokluk bildiren *siz* şahıs zamiri üzerine şahısta çokluk belirten *-IAR* eki getirilmiştir. Bu tür kullanımlara Eski Uygur Türkçesinde de rastlanmaktadır (Eraslan 2012: 343). Bu nedenle, böyle bir şeklin Eski Türkçeki kullanımın korunmasıyla meydana geldiği düşünülebilir.

2. 2. 2. 3. 1. 5. Şimdiki Zaman

Tezkire-i Çihiltan'de şimdiki zaman, *-A/(y)+ -dUr* yapısıyla kurulmuştur. Bu yapı yanı sıra genel geçer durumlar ve sürerlilik de ifade eder (Dağıstanlı 2012: 1344). Yapı metinde üçüncü teklik

¹⁰ Ekin sadece bir kelimedede geniş zaman işlevinde kullanıldığı görülmüştür.

ve çokluk şahıs biçimiyle görülmektedir. Bu şahıs eklerinin zamir kökenli oldukları bilinmektedir (Eckmann 1988: 136): *bilmeydür 10, baradurlar 12, yatadur 13*.

Metinde *-r, -Ar, -Ur* geniş zaman ekinin şimdiki zaman göreviyle kullanıldığı bir örnek de bulunmaktadır: *kelürsin 3*.

2. 2. 2. 3. 2. Kip Ekleri

2. 2. 2. 3. 2. 1. Emir Kipi

Metinde *-Gay/-KAY* gelecek zaman işlevli ekin çoğunlukla istek/emir kipi görevinde kullanıldığı görülmektedir.¹¹ Ancak bunun dışında emir kipi çekimi de bulunmaktadır. Bu emir çekiminin metinde ikinci teklik, üçüncü teklik ve ikinci çokluk şahısları bulunur: *beyān kılgıl 3, ayğıl 4, du‘ā kılsun 4, disün 4, bercā keltürün 4, tileşler 7, yürünizler 7, tapınlar 12, yörgep alıp barınlar 12, alıp barınlar 15, bilinler 16, āgāh bolunlar 17*.

2. 2. 2. 3. 2. 2. Şart Kipi

Çağatay Türkçesinde şart çekimi, *-sA* eki ve iyelik kökenli şahıs ekleriyle gerçekleştirilir (Eckmann 1988: 122). Metinde şart ekinin üçüncü teklik (eksiz), birinci ikinci ve üçüncü çokluk biçimlerine rastlanmıştır: *belā ve kazā vākı‘ bolsa 6, barsağızlar 6, bolsağ 7, menzil kılsağ 7, sebz ħurrem bolsa 8, tabsağızlar 15, tileseler 16*.

2. 2. 2. 3. 2. 3. Gereklilik Kipi

Çağatay Türkçesinde gereklilik bağımsız bir ekle yapılmayıp *-mAk* isim-fiil ekinin ardından gelen *kirek/kerek* kelimesiyle sağlanır: *kelmek kirek 4, āzmūde kılmak kerek 12*.

2. 2. 2. 3. 2. 4. İstek Kipi

Çağatay Türkçesinde istek kipi eki birinci teklik şahısta *-(A)y, -(A)yIn, -(A)yIm*; birinci çokluk şahısta *-(A)II, -(A)IIŋ, -(A)IIIm* ekleriyle kurulur (Eckmann 1988: 119). Metinde bu türden bir eke bir yerde rastlanmıştır: *bileli 12*.

2. 2. 2. 4. Bildirme

Tezkire-i Çihilten'de bildirme *-DUr* ekiyle veya *tur-* fiilinin geniş zaman üçüncü teklik şahsıyla ve *ir-/i-* ek-fiil fiili ile kurulur.

2. 2. 2. 4. 1. *-DUr* ekiyle veya *tur-* fiilinin geniş zaman üçüncü teklik şahsıyla oluşturulan yapılar: *ne turur 3, 15, ‘asā turur 9, çihil tenlerdin tururlar 10, yette ten tururlar 10, Buḥārā şehride turur 13*.

Ekleşenler: *bardur 1, 4, Ḥudā-yı Te‘ālā’nın belāsıdurmen 3, mevḫūfdur 5, yoḫdur 6, yemdür 12*.

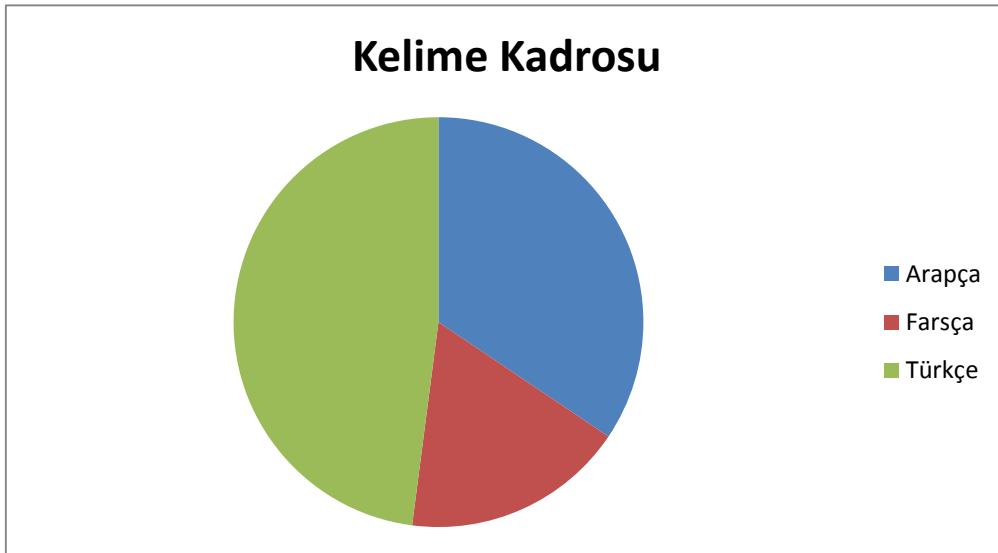
Eksizler: *sözüm bar 10, muşāhibimiz bar 10, 14, adamnın bilgenim yoḫ 15*.

¹¹ Bkz.; 2. 2. 2. 3. 1. 4. Gelecek Zaman - Geniş Zaman - İstek/Emir.

2. 2. 2. 4. 2. *ir-/i-* fiili ile kurulan yapılar: Metinde ek-fiilin görülen geçmiş zamanı (hikâye), ek-fiilin geniş zamanının olumsuzu, geniş zamanın hikâyesi, ek-fiilin rivayeti yapıları görülmektedir. Bazı kullanımlarda ek-fiildeki “r” ünsüzün düştüğü görülmektedir: *bar idi 1, 9, yatmas idiler 6, bolup idi 6, tiriğ bar idiler 7, 8, kizip yörür idiler 7, yanar irdi 7, bar idiler 7, bolur iken 7, teveccüh kılp yörür idiler 8, du‘ā kılpur idi 8, āsān bolur idi 8, kāfir idi 8, aytur irdiler 8, yakın kelmes idi 8, kan kılpur idi 8, seyr etip yörür idiler 8, yerde iken 8, pervā kılpur idiler 9, bilür idiler 9, yatıp irdi 9, aytışur irdi 9, aytışur idiler 9, meşāyihlardin imes, bilmes idiler 9, keltürüp idük 10, körer idiler 11, aytur irdiler 11, barur idiler 11, dir idiler 11, bar iken 13, ma‘lüm imes 13, Şāh Tālib Şermet’din irdiler 13, barıp idiler 14, keltürüp idim 14, haber-dār imes 14, kılpur idim 15, zāhir kılpur idiler 16.*

2. 2. 3. Kelime Kadrosu

Tezkire-i Çihiltan genel olarak dinî konuda yazılmış bir eserdir. Bu nedenle Arapça kökenli kelime oranının oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra metnin yazıldığı lehçenin bölgesel yakınlık nedeniyle Farsçadan da etkilendiği görülmektedir. Metinde toplam 1883 kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerin 622’si Arapça, 339’u Farsça, 922’si de Türkçe kökenlidir. Aşağıda, kelime kadrosu grafikte gösterilmiştir.

Grafik: Metindeki kelimelerin dillere göre oranları.

3. Metin

3. 1. Metnin Çeviri Yazısı

Tezkire-i Çihilten [Tezkire-i Heft Muhammedân Pâdişâh]¹²

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm¹³

[1]¹⁴ [*Hamd-ı bî-hadd u şenâ-yı bî-'aded ol perverdigâr-ı 'âlem*]¹⁵ğa kim âsmânnı mu'allağ ve zemînni muṭabbağ ber-bâ kıldı. Bir müşt tofrağdın vücūd-ı şerîf-i âdemni yarattı. Hüşüsen, seyyid-i sa'âdât ve hülâşa-i mevcūdât ya'ni Hâzret-i Muhammed Muştafâ -şalla'llâhi 'aleyhi ve sellem¹⁶-niñ mübârek hâtırları üçün bu on sekiz miñ 'âlemni 'adem kişveridin vücūd şehriğa keltürdi. Ammâ ba'd bu tezkirede andağ rivâyet zıkr kılıbdurlar kim Hâzret-i Peyğamber -şalla'llâhi 'aleyhi ve sellem-din keyin bir neçe büzürg-i meşâyihlar bar idi. Mertebe be mertebe ammâ her kıysılarınınñ kışşası bardur. Şem'i evşâf, kutbu'l-aqṭâb, abdâl u gavş-ı evtâdân ya'ni heft Muhammedân, bu yette büzürg-vâriğe ötübdürler. Ez-cümle bu [2] şâhib-i silsile-i meşâyihlardın imes. Ve ba'zı tezkirede andağ zıkr kılıbdurlar kim binâ ki Hâzret-i Peyğamber -şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem- namâz-ı bâmâddın yanıp be-tamâm şahâbelerğa pend naşihat kılıp oturup aydılar. Kördiler ki Muğâz [bin] Cebel -raziya'llâhu 'anh-¹⁷ kirip keldiler. Aydılar kim [*eşşalātu ve's-selâmu 'aleykum yâ resûlu'llâh!*]¹⁸. Cevâb selâm berip bahtılar. Muğâz [bin] Cebel'niñ beşeresi tağayyür tapıbdur. 'Aceb ıztırâb tüşübdür. Sordılar kim "Yâ Muğâz [bin] Cebel! Ne hâdise boldı ki beşeriniz teğayyür tapıbdur? Muğâz [bin] Cebel aydılar "Yâ Resûlu'llâh! Namâz-ı bâmâddın fâriğ bolup çıkıp kördüm kim Hâzretleri tekye kılıp yatadurğan dırahtğa bir cânvar kelip kındı. Şol zemân ol dıraht kurıdı, bergi gazañ¹⁹ları töküldi. Men korqup çıkıp kirdim." didi. Resûl -'aleyhi's-selâm-²⁰ şahâbeler birle çıkıp bahtılar, dıraht kurubdur. Bergleri [3] tökülübdür. Resûl -'aleyhi's-selâm- sordılar kim "Ey cânvar! Seniñ atıñ ne turur, kaydın kelürsin? Meñe beyân kılğıl." didi. Bu cânvar, derhâl hâl tilğa kelip ayttı kim "Yâ Resûlu'llâh! Men Hudâ-yı Te'âlâ'niñ belâsıdurmen. Hudâ-yı Te'âlâ'niñ fermâni birle keldim. Ve Medîne halkığa zarar yetküzgeli keldim." dip şu yan revân boldı. Medîne halkı munı körüp be-tamâm uluğ kiçik yığlaşıp nâle vü zârî kılıp aydılar kim "Yâ Resûlu'llâh! Bir du'â kılsañız sizniñ du'âyıñız berekâtıdın bu belâ def bolğay." didiler. Şol zemân haber boldı kim "Yâ Resûlu'llâh! Hemîn zemân Hâzret-i Fâtıma -raziya'llâhu 'anh-ğa ağırık tegdi." dip. Şol zemân Resûl -'aleyhi's-selâm- cemî' şahâbeler birle Hâzret-i Fâtıma'niñ kaşığı keldiler. Kördiler ki 'aceb hâl peydâ bolubdur ez pey-i cân çıkmağğa. Resûl -'aleyhi's-selâm- bu hâlni körüp 'aceb perişân boldılar. Ez pey-i kol köterip du'â kılğaylar. Şol

¹² Yedi Muhammedî Velî Tezkiresi.

¹³ Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla.

¹⁴ Köşeli parantez içindeki rakamlar, asıl metnin sayfa numaralarını göstermektedir.

¹⁵ Bütün âlemi yaşatan besleyen [Allah]'a sayısız sena ve sınırsız şükürler olsun.

¹⁶ Allah ona salât ve selam etsin.

¹⁷ Allah ondan razı olsun.

¹⁸ Ey Allah'ın elçisi! Salatu selam sizin üzerinize olsun.

¹⁹ Kelime metinde kırmızı mürekkeple parantez içinde yazılmıştır.

²⁰ Selam onun üzerine olsun.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

zemân Hâzret-i Cebrâ'îl -'aleyhi's-selâm- Hüdâ-yı [4] Te'âlâ'dın selâm yetkürdiler. Andağ aydılar kim “Barıp dostum Muḥammed”ge aytğıl. Hiç pıçaq öz destesini kesmes²¹. 4²²ünci âsmânda künbed-i devvârda kırık merdân bardur. Ulardın bir kişi kelip du'â kılsun. Dostum Muḥammed, ‘âmîn’ disün.” dip recâ keltürdi. Şol zemân Resül -'aleyhi's-selâm- Hâzret-i Cebrâ'îl -'aleyhi's-selâm-ğa bakıp aydılar kim “Yâ birâderim Cebrâ'îl! Bu hizmetni meniñ üçün siz bercâ keltürün.” dip aydılar. Cebrâ'îl -'aleyhi's-selâm- âsmân tarafke revân boldılar. Törtünci âsmânğa çıkıp künbet-i devvârdın bu yette tenni Teñri Te'âlâ'nın fermânı birle yarlıg yetkürüp Resül -'aleyhi's-selâm-nın selâmını yetkürdi. Şol zemân bu çihil tenlerdin yette ten kişi yer yüzige revân boldılar. Kelip Medîne şehriğe tüştüler. Hâzret-i Fâtıma'nın işikige kelip [*şey u'llâh*]²³ didiler. Hâzret-i Resül -'aleyhi's-selâm-ğa ma'lûm boldı kim [*hōş nâm-ı Allâh*]²⁴ kelmek kirek ey dervişler!” [5] dip aydılar. Bu yette ten kirip keldiler. Hemme kara tonluk kara çukluk Resül -'aleyhi's-selâm-ğa selâm kıldılar ve sagar tarttılar. Resül -'aleyhi's-selâm- tekbir ayttılar. “Ey dervişler! Hüb kelibsiz. Qadem başka keltürüpsizler. Bu kün meniñ ‘aziz ferzendim Fâtıma’ğa bir ağırlık tegibdür. Sizlerdin du'â kılmak, bizlerdin ‘âmîn’ demek, sizlernin du'âlarıñız mevķüfdur. [*inşâ allâhu te'âlâ*]²⁵ sizlernin du'âlarıñızdın -Hâk Subḥânehu ve Te'âlâ-²⁶ bu belânı def kılgay. Kızım Fâtıma şıḥhat tapķay.” didiler. Şol zemân bu yette ten halka urup oturup [*Zıkr yâ Rabb rû-pestî*]²⁷ğa meşğül boldılar. Ol küni kiçesi birle andağ kızik şoḥbet tüzüp zıkr saldılar. Bularnın nefesleri germdin şevķ zevķleridin yette kat âsmânın feriştehleri ve yette kat zemîn sim-âb dik lerzege keldi. Hemme semâ'ğa kirdiler. Ol küni kiçesi birle be-tamâm Medîne halkı nâle vü zârî feryâd bille yatmas [6] idiler. Tâ şubḥ-ı şâdıķğaça zıkr şaldılar. Vaķt-i seḥer bolup idi. Bularnın zıkrı du'âsı Hâzret-i Resül -'aleyhi's-selâm-nın âmînleri Hâk Te'âlâ'nın dergâhıda qabûl boldı. Hâzret-i Fâtıma şıḥhat taptılar. Be-tamâm şahâbeler hemme Müselmânlar hōş-hâl ḥurrem boldılar. Andın keyin bu yette ten kaşd kıldılar öz menzilleriğe yanğaylar, kelip Hâzret-i Resül -'aleyhi's-selâm-'dın ruḥşat tilediler. Resül -'aleyhi's-selâm- aydılar: “Ey dervişler! Sizlerge imdi ruḥşat yoķdur. Hüdâ-yı Te'âlâ'nın emri birle sizlernin ornuñızlarğa yette kişi koydılar. İmdi sizler yer yüzide bolğaysızlar. Her kayda derd-mend bolsa bîmâr ḥâcet-mend bolsa du'â kılgaysızlar. Ḥâceti revâ bolsa müşkülleri âsân bolğay, ağırlıkların şıḥhat tabķay. Her yerge barsañızlar ol yer sebz ḥurrem bolğay. Her yerde belâ ve qaẓâ vâķı' bolsa ol yerge sizlernin qademleriñiz yetse ol yerdeki belâ ve qaẓâ def bolğay.” didiler. Ol vaķtda Resül -'aleyhi's-selâm- tirig [7] bar idiler. Rûy-ı 'âlemni kizip yörür idiler. Yene Resül -'aleyhi's-selâm-nın qaşlarığa kelip şoḥbet tutup yanar irdi. Uşbu tariķada dünyânı seyr etip yördiler. Neçe vaķtdın keyin Hâzret-i Resül -'aleyhi's-selâm- âḥiret seferi kıldılar. Anda hem bar

²¹ Metinde “ketmes” şeklinde yazılmıştır. Müstensihlerin hatalarından kaynaklanan bu tür yazım yanlışları Çağatay Türkçesi Sözlüklerine de geçmiştir. Batılılar tarafından “ing. ghost word” şeklinde adlandırılan bu kelimeler, Türkiye Türkçesinde “gölge kelime” olarak bilinir. Ayrıntılı bilgi için, Bkz.: (Erbay 2010: 1177).

²² Metinde rakamla gösterilmiştir. Bu yüzden rakamla gösterilmiştir.

²³ Her şey Allah'tan, her şey Allah'ın için.

²⁴ Allah'ın hoş adıyla...

²⁵ Allahu Teâlâ dilerse olur.

²⁶ Şanı yüce, her türlü eksiklikten münezzeḥ olan Allah.

²⁷ Dıştan yapılan bir zikir çeşididir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

idiler. Vaqt-i nevbet çehâr yârlarğa yetti. Anda hem bar idiler. Bir kün Hâzret-i şâh-ı merdân Murteżâ ‘Alî’din ruḡşat tilediler. Ayttılar kim “Biz ne yerde bolsaḡ ve ḡayda menzil ḡılsaḡ bolur iken?” dip aydılar. Hâzret-i ‘Alî -keremu’llâhu vecchê-²⁸ aydılar kim “Men ruḡşat beralmasmen. Barıp Hâzret-i Resûl -‘aleyhi’s-selâm-dın ruḡşat tileñler.” didi. Bu büzürg-vârlar, Hâzret-i Resûl -‘aleyhi’s-selâm-nıñ türbitleride teveccüh ḡılıp oturup idiler. Rû-berleridin²⁹ Hâzret-i Muḡammed Muḡşafâ -şalla’llâhu ‘aleyhi’s-selâm-³⁰ peydâ bolup keldiler. Bularḡa bir ‘aşâ berdiler. Aydılar kim “Bu ‘aşâ tayanıp bu rûy-ı ‘âlemni seyr ḡılıp yörünizler. Her yerde ve her ḡayda bu ‘aşâ sebz ḡurrem [8] bolsa sizlerniñ ḡarar-gâh menzilleriñiz şol yerde bolḡay.” dip beşâret berdiler. Bu büzürg-vârlar ruḡşat alıp ḡoptılar. Bu ‘aşâ tayanıp rûy-ı ‘âlemni seyr ḡılıp yörür idiler. Her yerde ve her ḡayda aḡrıḡ nâ-tuvân ḡâcetmend bolsa du‘â ḡılır idi. Müselmânların ḡâcetleri revâ, müşḡülleri âsân bolur idi. Bu rûy-ı ‘âlemni seyr ḡılıp nazarları Yarkend ḡarafige tüşti. Yarkend’ge keldiler. Ol zemânda bu ilniñ tolası kâfir idi. Bu yette tenniñ namâz u tâ‘atlerini körüp aytur irdiler. Bular Muḡammedî Müselmân dip bularḡa ḡiç ḡişi yaḡın kelmes idi. Eger ḡişi bularḡa ḡaşd ḡılsa ḡan ḡusar idi. Bu etrâf-ı ‘âlemni seyr etip yörür idiler. Âḡir bir kün uşbu menzilde ḡondi. Şol ḡiçe ervâḡ-ı ḡayyibege müteveccih boldılar. Ertesi ḡopup körse bu ḡuruḡ ‘aşâ sebz ḡurrem bolubdur. Bildiler kim “Bizniñ menzil mekânımız uşbu yerde iken.” dip neçe yıl uşbu yerde [9] boldılar. Mâdâmiki tirig bar idiler. Etrâf-ı ‘âlemni seyr etip yine kelip şubu menzilde bolur idiler. Vaḡtî ki bu ‘âlem-i mecâzidin bâḡî ‘âlemḡa rıḡlet ḡıldılar. Şubu menzilde yattılar. Bu büzürg-vârların ḡaşıdaki tirek Resûl -‘aleyhi’s-selâm- bergen ‘aşâ turur. ḡiç ḡişi bularḡa pervâ ḡılmas idiler. Şunça bilür idiler ki “Burun zemânda ötken yette Muḡammedî kelip uşbu yerde yatıp irdi.” dip ayıtışur idiler. Andın özge ḡiç kim bularnı bilmes idiler. Munıñ aralıḡıda neçe yıl ötti. Nevbet Mirza Ebâ Bekrî’ḡa yetti. Mirza Ebâ Bekrî’niñ zemâneside Buḡârâ şehride Şâh Ḥâlib Şermet dip bir dîvâne bar irdi. Ḳırḡ mürîdleri birle kelip Mekke-i Şerîf’ni ḡavâf ḡılḡalı bardılar. Mekke’ni ḡavâf ḡılıp andın Hâzret-i Resûl -‘aleyhi’s-selâm-nıñ türbitlerini ḡavâf ḡılıp çille oturup çilleni tamâm ḡılıp Hâzret-i Resûl -‘aleyhi’s-selâm-dın ez pey-i ruḡşat tilegeyler, [10] rû-be-rûlarıdın Hâzret-i Resûl -‘aleyhi’s-selâm- peydâ bolup keldiler. Şâh Ḥâlib Şermet cemî‘ mürîdleri birle Hâzret-i Resûl -‘aleyhi’s-selâm-ḡa selâm ḡıldılar. Aydılar: “Ey pâdişâh-ı ‘âlem! [Elḡamdulî’l-lâḡ] mubârek cemâllerḡa müşerref bolduḡ.” dip turdılar. Hâzret-i Resûl -‘aleyhi’s-selâm- aydılar: “Ey Şâh Ḥâlib! Ḥûb kelibsiz. Sizlerge bir emânet sözüm bar. Elbette barıp şol emânetni becâ keltürgeysizler. Tatar zemînde bizniñ yette muşâḡibimiz bar. Ular çihil tenlerdin tururlar. Ular yette ten tururlar. Törtüncü âsmândın künbet-i devvârdın kelip Ḥudâ-yı Te‘âlâ’nıñ emr fermânı birle tilep keltürüp idük. Bular bu ‘âlem-i mecâzide Müselmânların müḡîm maşlaḡatları üçün bu dünyâ-yı mecâzide ḡaldılar. Ḥâlâ ularnıñ tofraḡları yer astıda ḡaldı. Tatar zemîn Müselmân bolubdur. Bularnı ḡiç ḡişi bilmeydür. Barıp ularnıñ tofraḡlarıda nişâne ḡılıp ma‘lûm ḡılıp yangaysızlar. Ol ḡalḡ ularnıñ [11] rûḡḡa şâm subḡ fâtiḡâ oḡuḡaylar. Tâ ularnıñ rûḡları ulardın ḡoşnûd bolḡay. Her Müselmân-nıñ ḡâceti ve müşḡkili bolsa tâ ularḡa müteveccih bolup meded tilegeyler. Tâ ularnıñ ḡâcetleri revâ müşḡkilleri âsân bolḡay.” didiler.

²⁸ Allah vechini (yüzünü) mükerrrem (şereflî) ḡılsın.

²⁹ Kelime “rû-be-rû” olması gerekirken “rû-ber” şeklinde yazılmıştır. Aḡızdaki kelimenin metne yansıması veya müstensih hatası olduḡu düşünölmektedir.

³⁰ Allah ona salât ve selam etsin.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Andın keyin ruḥṣat berdiler. Şāh Ṭālib Şermet ruḥṣat alıp Yarkend tarafige revān boldılar. Qırk mürīdleri birle kelip uşbu menzilde neçe kün müteveccih bolup bu yette tenni taptılar. Bularnıñ başlarında kabır itip tuğ bağlap mezār ittiler. Bir şum‘a künbed itip çille olturdılar. Bularnıñ zıkr şoḥbetleri tamām-ı ‘alemğa meşhūr boldı. Tamām uluğ kiçik kelip körer idiler. Aytur irdiler. “Burun zemānda ötken yette Muḥammedilerni kırk dervīş kelip mezār itip tuğ bağlap bir şum‘a künbed itip çille olturubdur.” dip işitken ḥalk kelip nezr niyāz alıp kelip mürīd-i muḥlis bolup taqşır qoyup barur idiler. Ba‘zılar münkir bolup [12] selūs³¹ dir irdiler. Āḥir bir kün Mirzā Ebā Bekrī’ğa aydılar. “Burun zemānda ötken yette Muḥammedilerni kırk dervīş kelip mezār itip bir şum‘a hem itip çille olturubdur. Be-tamām ḥalk ve uluğ kiçik nezr niyāz alıp baradurlar. ‘Aceb şoḥbet-i tayyār kılıbdur. Hemme il velī dip i‘tikād kılıbdurlar.” dip aydılar. Mirzā Ebā Bekrī bu sözni iştip neçe kün fikr endīşe kılıp aydı kim “Munı āzmūde kılmaq kerek.” dip buyurdı kim “Bir müşük tapıñlar.” Kebāb kılıp toqkuz nān birle destūr-ḥānga yörgep alıp barıñlar. Eger velī bolsa yemes, eger velī bolmasa yer. Andın bileli.” dip bir neçe yasavullar bu müşük kebābı birle toqkuz nānı alıp kelip bu dervīşlerniñ aldıda qoydılar. Selām kılıp taqşır ayttılar. Aydılar kim Ḥāzret-i Ḥān du‘ā ve taqşır aydılar. Ve “Biz hem barurmız dip qaldı.” dip aydılar. Şol zemān Şāh Ṭālib Şermet’ğa bu mikir ma‘lūm boldı kim sordılar: “Ey yasavullar! Bu ne ḥāş? Muḥāzır iken şubu muḥāzırnı pādişāḥnızlar hem yemdür.” [13] dip qollarını ṭabaqğa urdılar. “Yette pūşt Teḡri’niñ cānvarı” dip bir qara müşük feryād kılıp ṭabaqdın çıkıp ketti. Bu yasavul bu sırnı körip hemme kelip Şāh Ṭālib’niñ ayaqlarığa yıkılıp ‘özr taqşır qoydılar. Şundın yanıp bu vak‘anı Mirzā Ebā Bekrī’ğa aydılar. Ve Ḥāzret-i Şāh Ṭālib Şermet hem Mirzā Ebā Bekrī’niñ bu kılığan işiğe bī-dimāğ bolup namāz-ı bāmdāddın yanıp bir kem kırk mürīdler birle Andicān yoluğa revān boldılar. Şanaz’ğa bardılar Mirzā Ebā Bekrī ikki yasavuldın nāz niyāz bisyār iberdi. Bu begler şum‘ağa kirip kördiler kim bir kişi yatadur. Yene hiç kişi yok yene kişi bar iken ma‘lūm imes. Bu begler sordılar: “Ne kişisin, mundağı dervīşler qayan ketti?” dip bu dervīş aydı kim “Bularnı Şāh Ṭālib Şermet’din irdiler. Uların menzil mekānları Buḡarā şehride turur. Bir kün arada Ḥāq andağ bolubdur kim kırk mürīdleri [14] birle Mekke’ni ṭavāf kılıp andın yanıp Medīne’ğa barıp Ḥāzret-i Resūl -‘aleyhi’s-selām-nıñ türbitleride çille oturup çilledin fāriğ bolup yangalı ruḥṣat tilegende Resūl -‘aleyhi’s-selām-beşāret beribdür. Ey Şāh Ṭālib Şermet! Siz yanıp barasız. Elbette elbette Yarkend diyārıda bizniñ yette muşāḥibimiz bar. Ruḥṣat birle barıp idiler. Uların tofraqları Yarkend zemīnde qaldı. Uların men törtüncü āsmāndın künbet-i devvārdın Ḥudā’niñ fermānı birle keltürüp idim. Uların Ḥudā-yı Te‘ālā bu dünyā-yı mecāzīde Müselmānların işi küşāde tapmak üçün uların bu dünyāğa saldılar. Ḥālā uların ḥālidin hiç kim ḥaber-dār imes. Siz barıp uların tofraqlarını ‘imāret kılıp tuğ bağlap mezār itip ol ilge ma‘lūm kılıp yangaysız. Her yerde ḥācet-mend bolsa ulardın müteveccih bolup meded tilegey. Ular du‘ā kılığaylar.” dip aydılar. “Resūl -‘aleyhi’s-selām-nıñ ruḥṣatları birle kelip bu yerde teveccūh kılıp büzürg-vār [15] larnı tapıp ‘imāret itip mezār kılıp kırk kün çille oturup ez pey-i çilledin çıkar maḥālde sizniñ pādişāḥnız bir qara müşükni pūşürüp iberibdür. Ol sebebdin arada alıp kettiler. Men nā-ḥōş bolup qalıp idim.” dip aḥvāllarını be-tamām beyān kıldılar. Bular barıp Mirzā Ebā Bekrī’ğa beyān kıldılar. Şol zemān Mirzā Ebā Bekrī ikki begdin nezr niyāznı bisyār iberdi. “Munı alıp barıñlar. Ne yerde tabsaḡnızlar elbette alıp yangaysızlar. Adamnıñ bilgenim yok.” dip aydı. Bu ikki beg

³¹ Kelime (ث) ile yazılması gerekirken sehven (س) ile yazılmıştır. Ayrıca kelimenin doğrusu “sülüs”tür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

arçalarından barıp Şanaz'da yetti. Bu alıp barğan nezr niyāzını ayağlarığa yıkılıp ol miğdār 'özü ü taḫsīr koydılar. Qabül kılmadı. Andicān yoluğa revān boldılar. Begler yanıp kelip Mirzā Ebā Bekrī'ğa aydılar. Şol zemān Mirzā Ebā Bekrī kılgan işleriğa peşimān kılıp bu nezr niyāzını alıp kelip mezārğa kelip bu ağırık dervīşni kördiler. Aydı: "Ey dervīş! Atıñız ne turur?" Ayttı: "Atım [16] dervīş Şevkī. Mirzā Ebā Bekrī aydı: "Ey dervīş Şevkī! Vak'a ne turur?" Bu dervīş yine evvelidin āhiriğa beyān kıldı. Bu alıp kelgen nezr niyāzını bu dervīşğa berdiler. Molla Şādık digenni şeyḫ kılıp alta patman yer alıp mezārğa vaḫf kıldılar. Ve yine Qaraḫum'nıñ evḫāfını hem ta'yīn kılıp mezārınñ eṭrāfıda mescid itip gül gürelep mezārını ābād kıldılar. Bu vaḫ'a be-tamām 'ālemğa meşhūr boldı. Her yerde Müselmānlarınñ ḫācetleri ve müşküleri bolsa bu mezārğa kelip seyr i'tikād bille ḫācetlerini tileseler ḫācetleri revā, müşküleri āsān bolubdur. Ekser ḫācet-mendler kelip teveccüh kılsalar be-şūret dervīş özlerini zahir kılır idiler. Her bende Ḥudā'nıñ ḫ'āh bu dünyālık ḫ'āh āḫiretlik ḫācetleri bolsa bu 'azīzlerdin tileseler bī-şek ve bī-gümān revā bolubdur. Bilinler ve āgāh [17] boluñlar. Şām u şubḫ ularınñ ervāḫlarığa fātiḫā oḫuğaylar ve gāfil bolmağaylar. Bu büzürg-vārlar ol kişiğe meded kılgaylar. [*Va'l-lāhu a'lem bi's-şavāb, temmetu'l-kitāb, bi-'avni'l-meliku'l-vehhāb*]³²

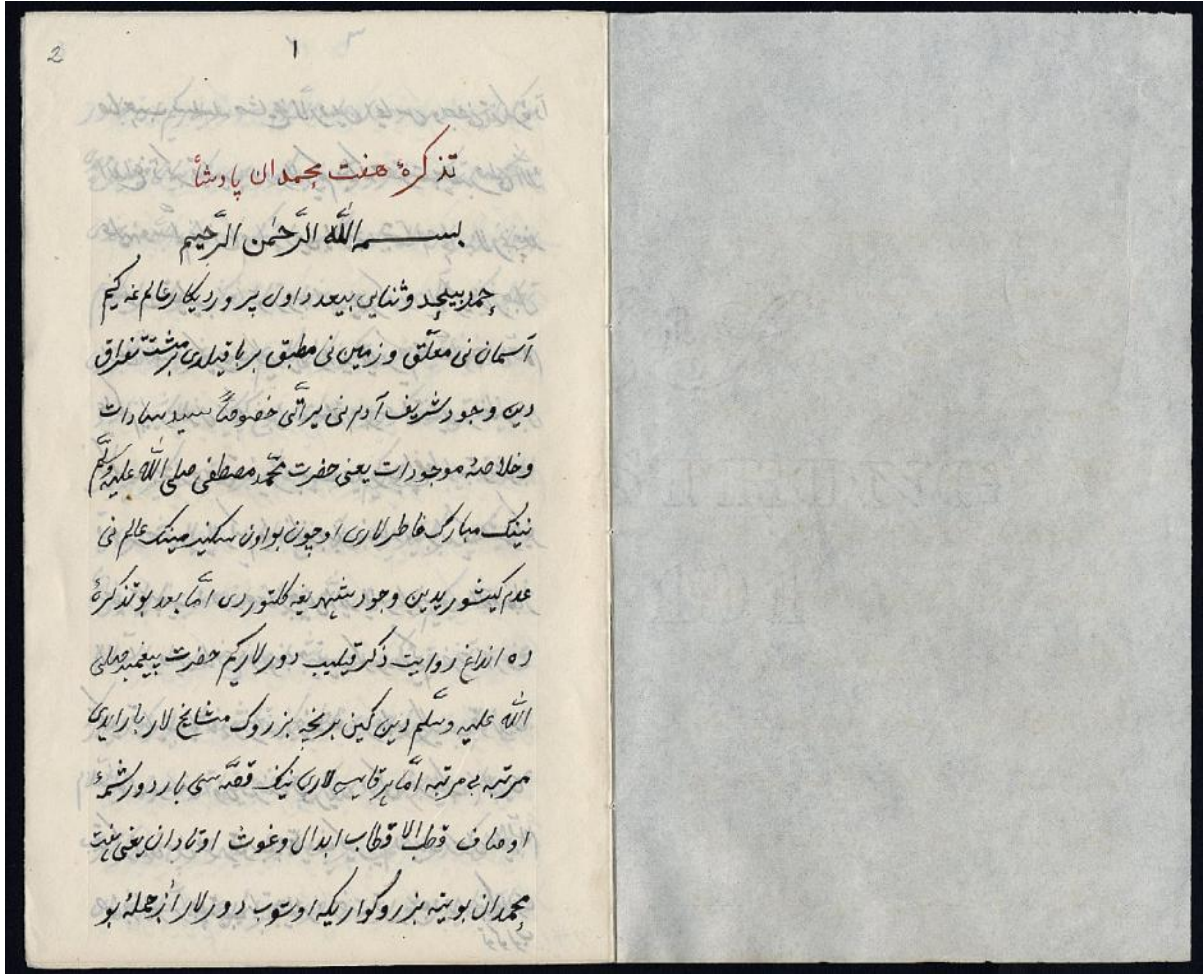
³² En doğrusunu Allah (c.c.) bilir. Allah'ın yardımıyla kitap tamamlandı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

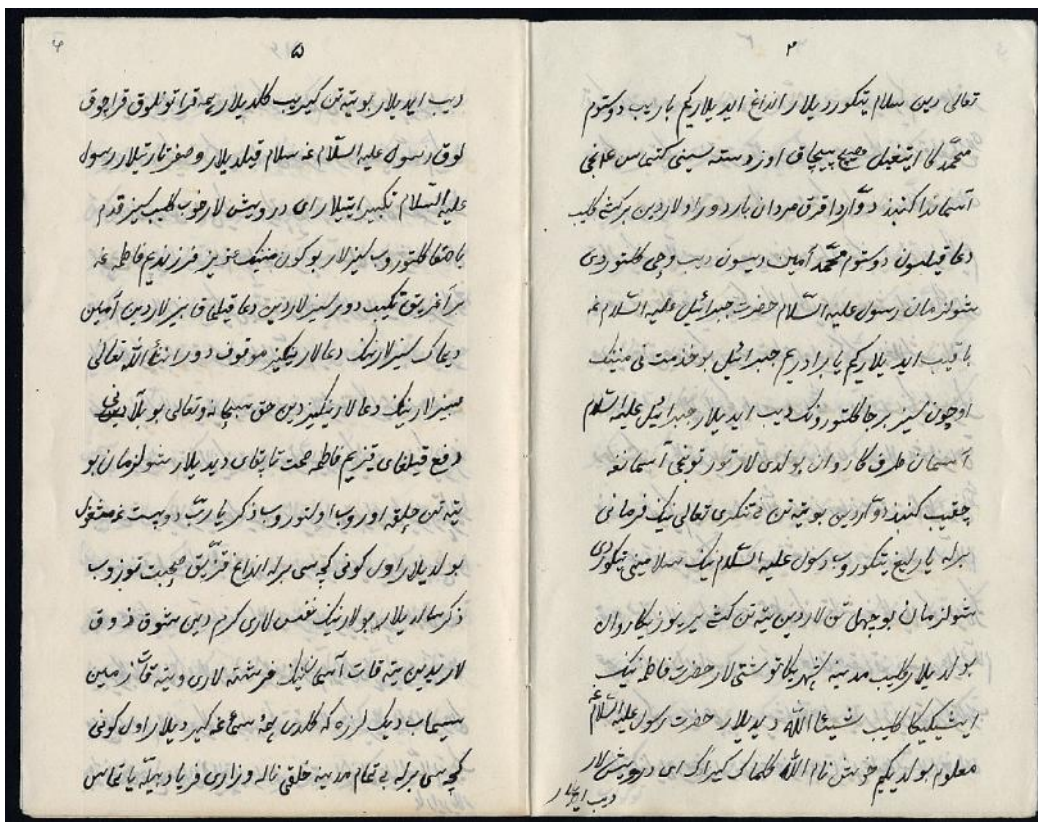
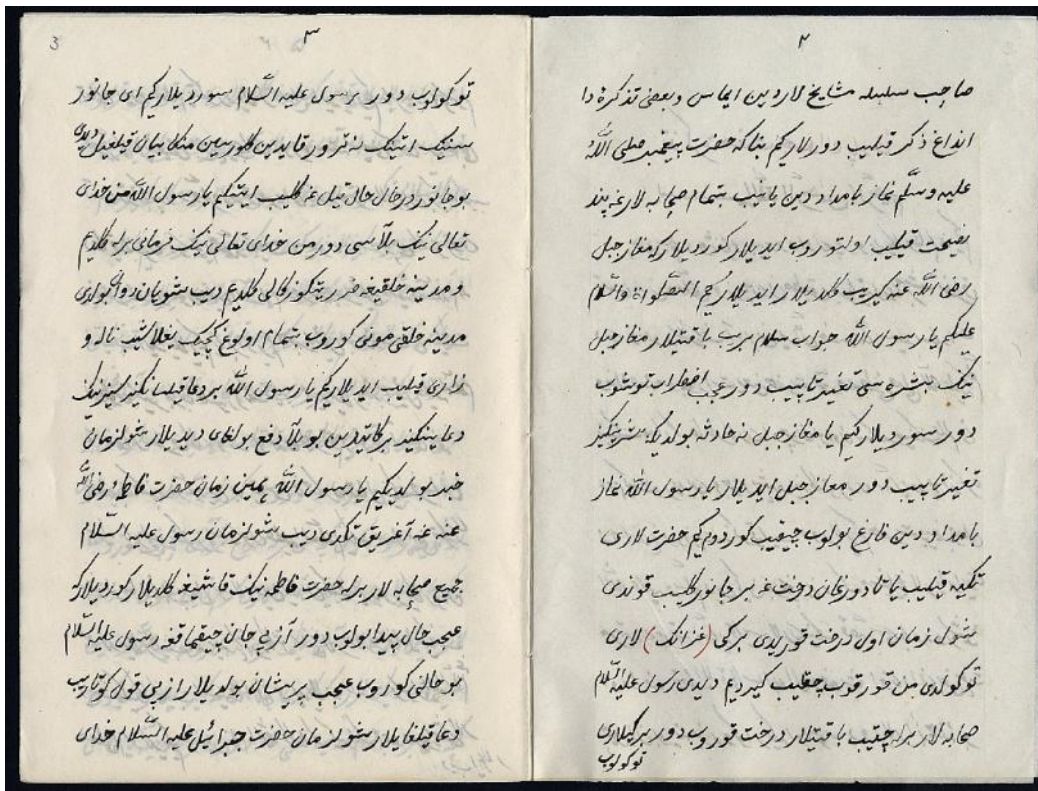
3. 2. Orijinal Metin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

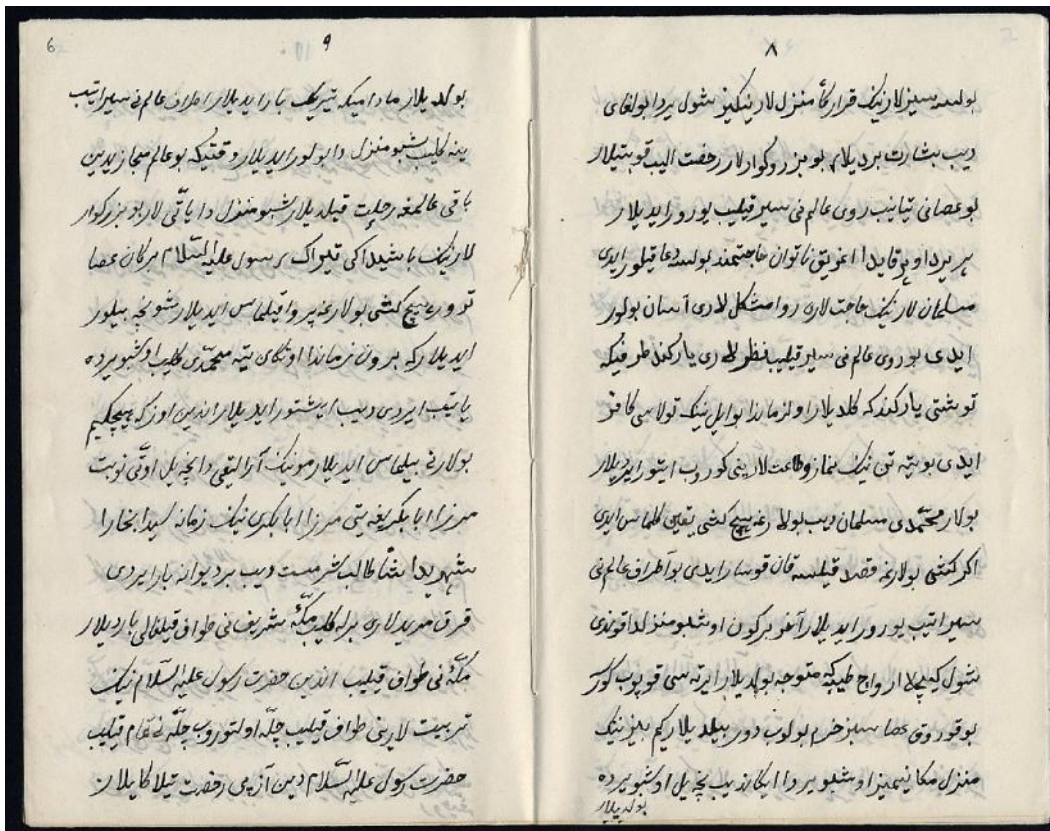
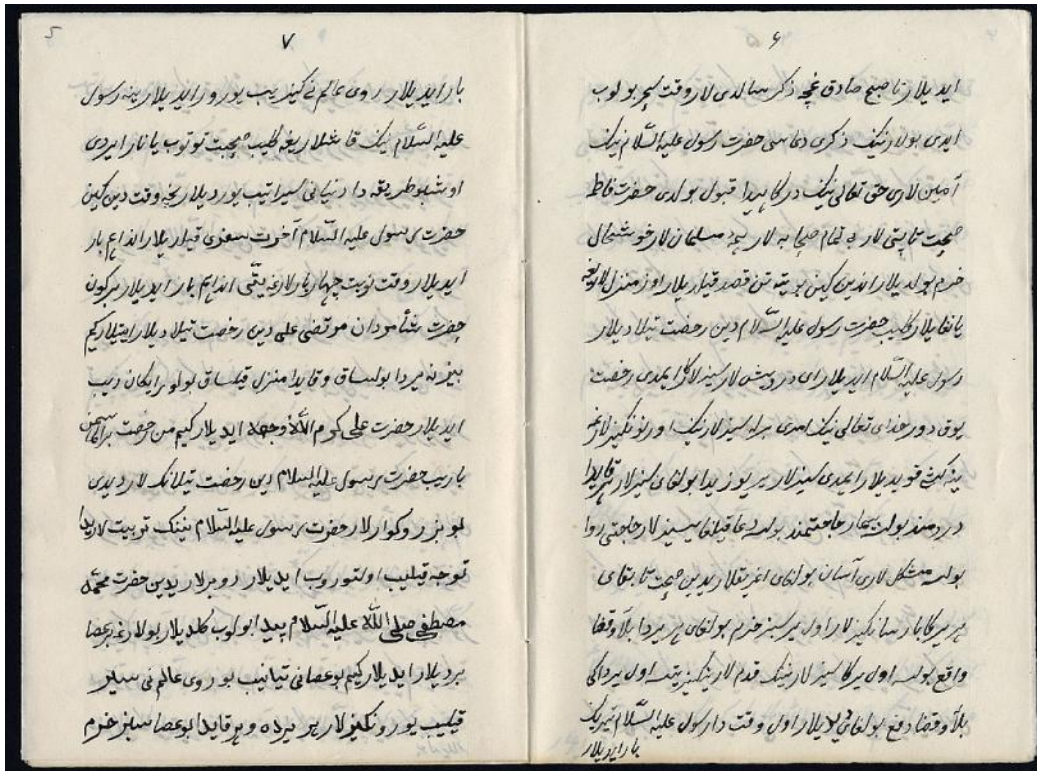

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic

Volume 10/4 Winter 2015

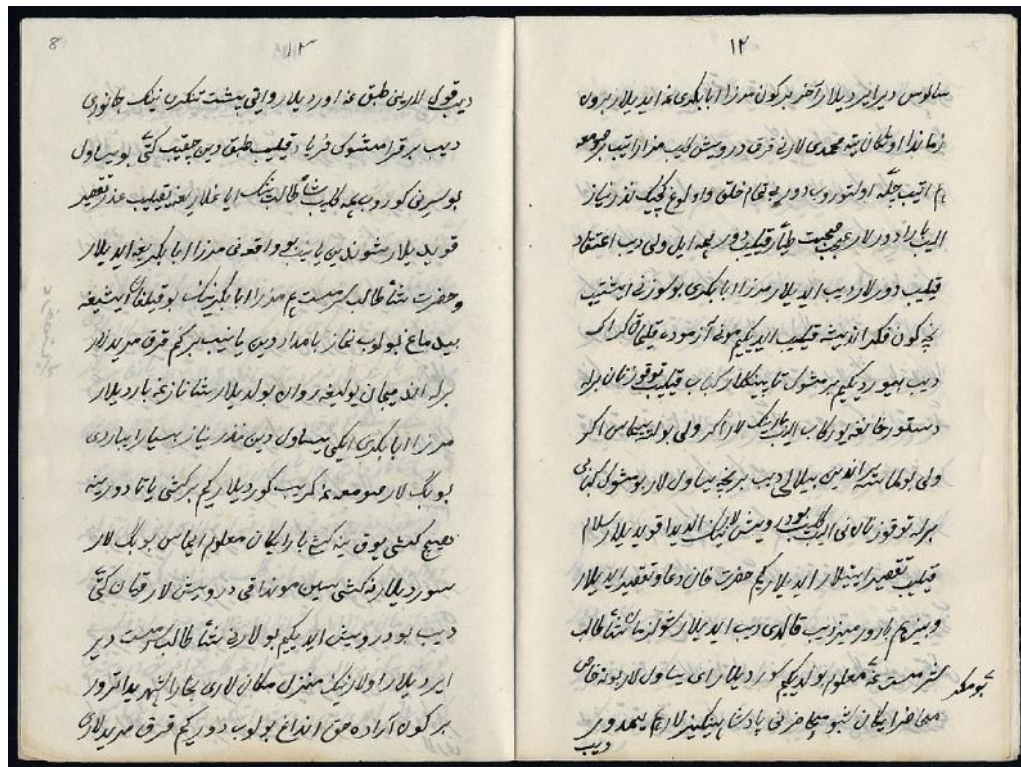
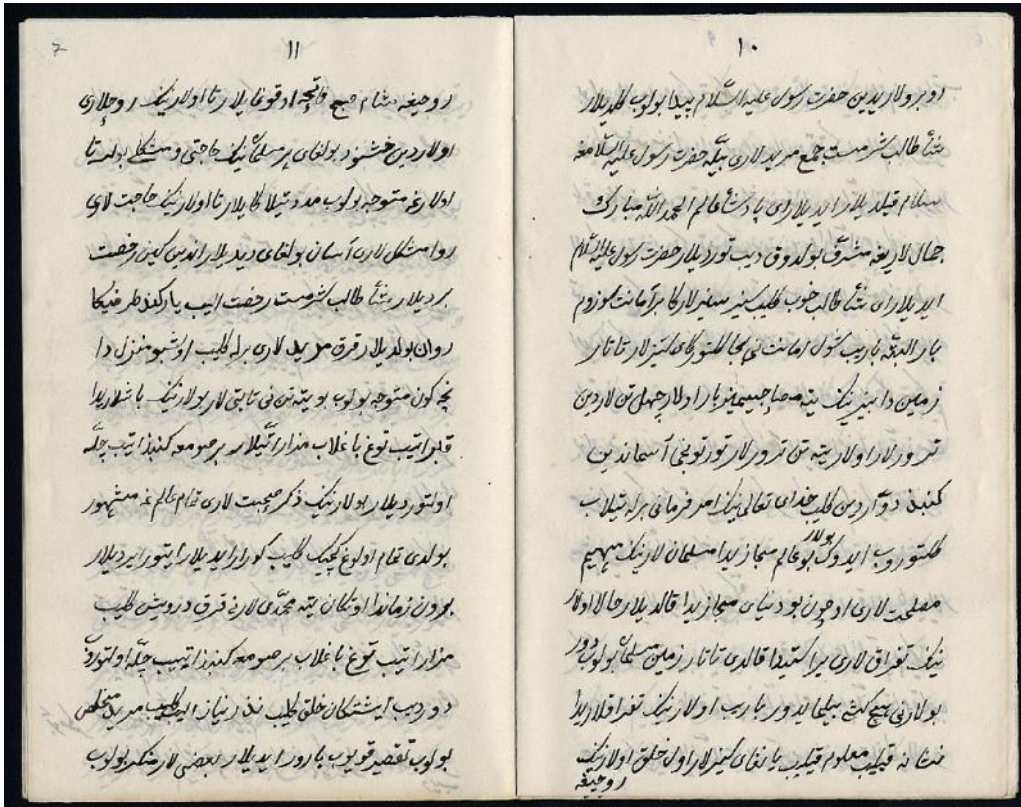

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

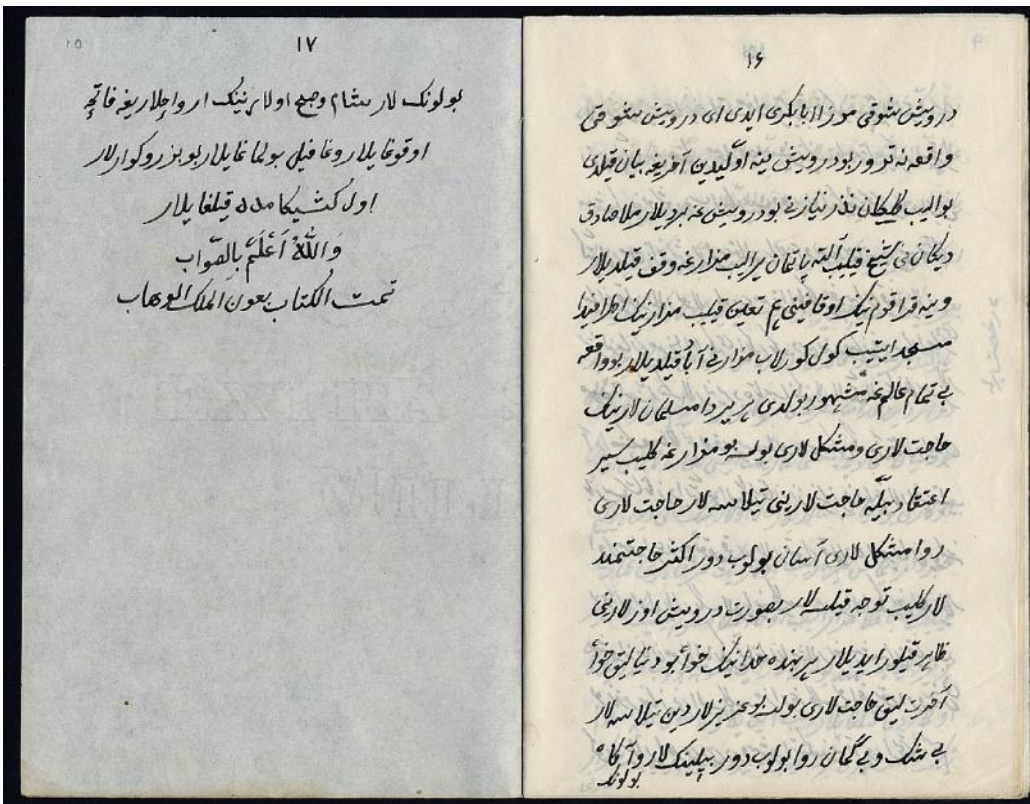
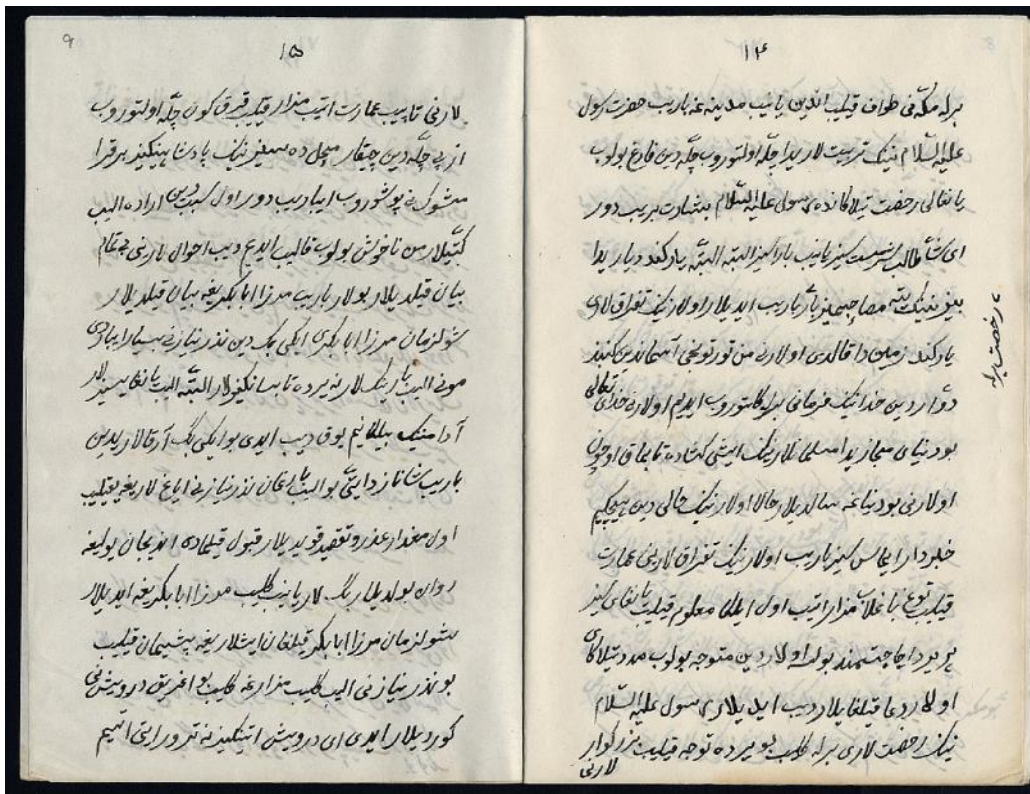

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic

Volume 10/4 Winter 2015

4. SÖZLÜK

(A)

ābād kı́l- (F+T): iyileştirmek, mamur etmek**abdāl** (A): derviş, bir tarikata bağlı olan kişi‘**aceb** (A): acaba, hayret, tuhaf‘**adem** (A): yokluk**āgāh bol-** (F+T): haberdar olmak**ağrı́k:** hastalık, dert, maraz**ağrı́k teg-**: hasta olmak**āhıret seferi kı́l-** (A+T): vefat etmek**ahvāl** (A): haller, durumlar**aldı:** ön, ön taraf‘**ālem** (A): dünya‘**ālem-i mecāzī** (A): geçici dünya, fani dünya**alta:** altı**āmīn** (A): öyle olsun, yâ Rab, duâmızı kabul eyle**andāg:** onun gibi, bunun gibi‘**aşā** (A): değnek, sopa**āsān** (F): kolay, rahat**āsmān** (F): gök yüzü**ay-** ~ **ayt-**: söylemek**aytış-**: söyleşmek, konuşmak**āzmūde kı́l-** (F+T): tecrübe etmiş olan, tecrübe olunmuş

(B)

bākī ‘**ālem** (A): ebedî âlem**ba‘d** (A): sonra**bar:** var, mevcut**bar-**: ulaşmak, varmak**ber-bā kı́l-** (F+T): yaratmak**bende** (F): kul**bercā keltür-** ~ **becā keltür-** (F+T): yerine getirmek**berekāt** (A): bereketler**berg** (F): yaprak**be-şüret** (F+A): şeklinde, şekliyle**beşāret ber-** (A+T): müjdelemek**beşere** (A): insan vücudunun dış yüzü**be-tamām** (F+A): tamamıyla**bī-dimāg bol-** (F+T): akli başından gitmek**bī-gümān** (F): şüphesiz**birle:** ile**bīmār** (F): hasta**binā** (A): yapmak, yapı, bütünlük**bir kem** (T+F): biraz, bir miktar**birāder** (F): kardeş**birle:** ile**bisyār** (F) : çok, çok fazla**bī-şek** (F): şüphesiz**burun:** önce, ön**büzürg-i meşāyih** (F+A): şeyhler, âlimler**büzürg-vār** (F): âlim, bilgin, şeyh

(C)

cān-var (F): canavar**cemāl** (A): yüz güzelliği**cemī‘** (A): bütün, hepsi

(Ç)

çihil (F): kırk**çille oltur-** (F+T): tasavvufta nefsi kırıp 40 günlük meşakkate girmek, eziyet, sıkıntı**çuçluk:** Külaha dikilen ziynet

(D)

def bol- (A+T): başından atmak, savmak, uzaklaştırmak**derd-mend** (F): dertli, dert çeken**dergāh** (F): tarikat ehlinin toplandığı yer

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

deste (F): kabza, tutacak yer, sap, demet, tutam, yığın, küme

destür-hān (F): 1. sofraya, yemek yapan 2. Türkistan'da bir isim rütbesidir.

dıraht (F): ağaç

dik: gibi

dīvāne (F): aklını yitirmiş, meczub

du'ā kıl- (A+T): dua etmek

dünyā-yı mecāzī (A): geçici, fani dünya

(E)

emānet (A): 1. geçici olarak verilen şey 2. vasiyet

ervāh (A): ruhlar

ervāh-ı tayyibe (A): temiz ruhlar

ez pey-i (F): ardından, peşinden

ez-cümle (F+T): kısacası, sonuç olarak

(F)

fāriğ bol- (A+T): yerine getirmek, tamamlamak, rahat, asude

feriştah (F): melekler

fermān (F): emir, buyruk

ferzend (F): evlat, çocuk

fıkr endişe kıl- (A+F+T): düşünmek, endişelenmek, tasalanmak

(G)

gavş-ı evtādān (A): tasavvufta veliliğin bir mertebesi

germ (F): sıcaklık, hararet

gül gürl-: gülle donatmak (mezarı)

(H - Ĥ - Ħ)

hācet (A): ihtiyaç

hācet-mend (A+F): ihtiyaç sahibi olan

hāl tilğa kel- (A+T): konuşmaya başlamak

halka ur- (A+T): yuvarlak biçimde oturmak, halka olmak

hātır (A): gönül, istek

heft (F): yedi

hemīn (F): bu bile, tıpkı, bu

hemme (F): hepsi

hōş-hāl (F+A): iyi hal, iyi durum

hōşnūd bol- (F+T): memnun olmak

hūb (F): iyi, güzel

hurrem (F): sevinçli, memnun

h'vāh (F): istemek

(İ)

iber- : göndermek

imāret kıl- (A+T): hayır kurumu, bina yapmak

imdi: şimdi, şu anda

i' tikkād kıl- (A+T): inanmak

işik: eşik

(K - Ķ)

ķabr it- (A+T): kabir yapmak, mezar yapmak

ķadem (A): ayak, baht, uğur

ķan ķus-: sıkıntı, cefa çekmek

ķarar-gāh (A+F): karar yeri, toplanılan yer, durulan yer

ķaşd kıl- (A+T): kast etmek, bilerek işlemek

ķaş: yan, huzur

ķay: ne, nere

ķayan: nereye, ne yöne

ķaysı: hangi

ķazā (A): Allah tarafından takdir olunan şeylerin meydana gelmesi

ķebāb kıl- (A+T): kebab yapmak

ķeltür-: getirmek

ķeyin: sonra, arka, ard

ķışsa (A): hikāye

ķiçik: küçük

ķişver (F): memleket, ülke

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

- kiz-**: gezmek
kol: el
kol körle-: gözetmek, korumak
kol köter-: el kaldırmak, dua etmek
kon-: yerleşmek
kop-: ayağa kalkmak
kuruq: kuru
kutbu'l-aqtāb (A): kutupların kutbu (kutup, tasavvufta bir velilik mertebesidir.)
künbed it- (F+T): kubbe yapmak, kabri kubbeli bir yapı içine almak
künbed-i devvār (F+A): dönen kubbe, dünya
küşād (F): fetih, zafer, açma

(L)
lerzege kel- (F+T): titremek, sallanmak

(M)
mādāmiki (F): -dığı sürece, -dıkça
ma' lūm bol- (A+T): içine dođmak, hissetmek, anlamak
maşlahat (A): iş, emir, husus, yarar, fayda
meded tile- (A+T): yardım istemek
meger (F): halihazırda, her nasılsa, yani
menzil (A): varılacak yer, mesafe
menzil kı- (A+T): konaklamak
merdān (F): adamlar, kişiler, mertler
mertebe (A): derece, rütbe, basamak
mevkūf (A): bađlı, sabit, kabul edilen
mezār it- (A+T): mezar yapmak
mikir (A): oyun, aldatmaca
Muhammedān (A+F): Müslüman, Muhammedî
muḥāzır (A): konuşur, konuşmacı
mu'allak (A): asılı, boşlukta, havada
muşāhib (A): dost
muṭabbak (A): tabakalanmış, tabakalar hâlinde
mübārek (A): kıymetli, aziz, değerli
münkir (A): inkār eden

mürīd (A): bir tarikat şeyhine bağlı olan kişi
mürīd-i muḥlis (A): bir tarikat şeyhine samimi bir şekilde bağlanan kişi
müşerref bol- (A+T): şereflenmek, onurlanmak
müşkül (A): zor
müşṭ (F): yumruk, avuç
müşük (F): kedi
mütevceh bol- (A+T): yönelmek
(N)
nā-ḥōş (F): hoş olmayan
nāle (F): ağlayıp inleme
namāz-ı bāmdād (F): sabah namazı
nān (F): ekmek, yiyecek
naşihat kı- (A+T): nasihat etmek, öğüt vermek
nā-tuvān (F): zayıf, kuvvetsiz
neẓr niyāz al- (F+T): Cenab-ı Hakk'a nazı geçen, O'na karşı çokça dua eden veliden el almak
neẓr niyāz bisyār iber- (F+T): tasavvufi manada Allah'a çok dua etmek, çokça yalvarmak
naẓar (A): bakış, bakma
neçe: nasıl, ne kadar
nişāne kı- (A+T): işaret etmek, belirlemek

(O)
oltur-: oturmak
orun: yer, mevki

(Ö)
' öẓr taqşır koy- (A+T): özrünü, kusurunu ortaya koymak

öt-: geçmek
öz: kendi
özge: başka

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 10/4 Winter 2015

(P)

pādişāh-ı ‘ālem (F+A): âlemin padişahı, sahibi
patman (Sog.): bir ağırlık ölçüsü birimi
pend (F): nasihat, öğüt
perişān bol- (F+T): karmakarışık olmak, kötü duruma düşmek
pervā kıl- (F+T): korkmak
peşimān kıl- (F+T): pişman olmak
peydā bol- (F+T): ortaya çıkmak
püşt (F): arka, sırt

(R)

recā keltür- (F+T): istekte bulunmak
revā (F): uygun, yerinde, yakışır
revān bol- (F+T): hareket etmek, yola koyulmak
rihlet kıl- (A): vefat etmek
rivāyet (A): hikāye edilen, heber verilen
rū-ber (F): karşı, ön
rū-be-rū (F): yüz yüze, karşı karşıya
ruḥşat al- (A+T): izin almak
ruḥşat tile- (A+T): izin istemek
rüy-ı ‘ālem (F+A): yeryüzü

(S - Ş)

sagar tart- (A+T): hürmet etmek
şahābe (A): dost, Hz. Peygamberin dostları
şāhib (A): dost, koruyan, sahip
şāhib-i silsile-i meşāyih (A): şeyhler silsilesinin sahibi
sebz (F): yeşillik, yeşil yapraklı
selām kıl- (A+T): selam vermek
selūs (A): içleme, üçlü, teslis
seyr et- (A+T): izlemek, dolaşmak, gezmek
şihhat tap- (A+T): sağlığına kavuşmak
sırr-ı i‘tikād (A): imanın, inanmanın sırrı
sim-āb (F): gümüş suyu, civa
şohbet tüz- (A+T): sohbet etmek, sohbet düzenlemek

şohbet-i tayyār (A): ateşli, akli başından götüren sohbet

subḥ (A): sabah

subḥ-ı şādık (A): güneşin doğması, gerçek güneş, gerçek aydınlık

süm‘a (A): üstü kubbeyle kapatılan kabir

(Ş)

şāh-ı merdān (F): mertlerin, adamların şahı, Hz. Ali

şām (A): akşam

sem‘-i evşāf (F+A): her türlü vasfın, niteliğin mumu

şubu: işte bu

(T)

tağayyür tap- (A+T): farklı bir hâle bürünmek

taḫsİR ayt- (A+T): özür dilemek, af dilemek

taḫsİR koy- (A+T): özür dilemek, af dilemek

tā‘at (A): itaat, kulluk

tap-: bulmak

tekye kıl- (A+T): tekke hâline getirmek

ten (F): vücut, beden, kişi

teveccüh kıl- (A+T): yönelmek

tezkiye (A): önemli kişilerin hayatını anlatan nesir eserleri

tile-: dilemek

tirig bar: canlı, yaşayan

tofraḫ: toprak, yeryüzü, memleket

toḫkuz: dokuz

tola: bütün, dolu, hepten

tonluḫ: elbiseli, giyimli

tuḡ bağla- (F+T): tuḡ bağlamak

türbit (A): türbe

tüş-: düşmek

tarıka (A): yol

tavāf kıl- (A+T): tavaf etmek, etrafında dönmek

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 10/4 Winter 2015

(U)

uluğ: ulu, büyük, yüce

ur-: vurmak

uşbu: işte bu

(V)

vakf kıl- (A+T): bağışlamak, vakf etmek

vākı' bol- (A+T): ortaya çıkmak, hasıl olmak

vakti (A): zamanıyla

vakt-i nevbet-i çehâr yâr (A+F): dört halife devri

veli (A): Allah dostu

vü: ve

vücüd (A): varlık, beden

vücüd-ı şerîf-i âdem (A): insanın mukaddes varlığı,
bedeni

(Y)

yakın kel-: yaklaşmak

yam: kötü

yan-: dönmek

yarlıg: emir, buyruk

yasavul: yasakçı, Han'ın hassa alayı

yer astı: yer altı

yetküz-: ulaştırmak

yette: yedi

yıglaş-: ağlaşmak

yör-: hareket etmek, gitmek

(Z)

zârî kıl- (F+T): ağlamak, inlemek

zemâne (A): dönem, vakit, devir

zemîn (F): yer yüzü, dünya

zıkr kıl- (A+T): zikretmek, dile getirmek, anmak

zıkr sal- (A+T): zikretmek, dile getirmek, anmak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

5. Sonuç

Anadolu'daki *Tezkiretü'l Evliya* tarzında kaleme alınan eserlerin kökenleri ilk müslüman Türkler ve devlet(ler)ji dönemine kadar uzanır. Bu eserler zamanla şekil ve muhteva değiştirerek günümüze kadar gelmiş ve Türk Müslümanlığının Anadolu'da kalıcı bir şekilde kök salmasına büyük destek olmuştur. Türklerin İslamiyeti kabulü ile ilgili kaynakların bazıları bugünkü Çin sınırları içerisinde yer alan Doğu Türkistan topraklarındaki Türk kültür merkezlerinde kaleme alınmıştır. Zamanla bu eserler farklı sebeplerden dolayı dünyanın birçok ülkesine götürülmüştür. Bu ülkelerden biri de İsveç'tir. Türklük bilimi çalışmalarında önemli merkezlerden biri olan İsveç'in Uppsala ve Lund Üniversiteleri ile araştırma ve misyonerlik merkezlerinde Türkçe el yazması ve matbu eserlerden meydana gelen birbirinden değerli çeşitli koleksiyonlar bulunmaktadır. Bu koleksiyonlardan biri de Türkoloji çalışmalarında önemli bir yeri olan Lund Üniversitesi Kütüphanesindedir. Bir kısmı kütüphane yönetimi tarafından satın alınan bu eserlerin büyük çoğunluğu Türkolog Gunnar Jarring tarafından kütüphaneye hediye edilmiştir.

Dünyanın üçüncü büyük koleksiyonu olarak adlandırılan bu eserler içerisinde Çağatay ve Uygur Türkçesiyle kaleme alınan tezkireler önemli bir yer tutmaktadır. Bu tezkirelerden biri de Lund Üniversitesi kütüphanesinde Prov. 13 numaraya kayıtlı olan toplam on yedi sayfalık *Tezkire-i Çihiltan [Tezkire-i Heft Muḥammedān Pādīšāh]* dir. Dil özellikleri bakımından Klasik Çağatay sonrası döneme ait olduğunu düşündüğümüz bu eser hem konu hem de kelime dünyası açısından oldukça zengindir. Üzerinde şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmayan bu tezkirede, Türkçe 922, Arapça 622, Farsça 339 olmak üzere toplamda 1883 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelere Ayet, hadis ve Arapça ibareler dâhil değildir. Eserde Arapça kelimelerin fazla olması tezkirenin dini nitelikte olması, Farsça kelime oranının fazlalığı ise coğrafi yakınlıkla izah edilebilir.

Son olarak, İslamiyet'in Türkler arasında nasıl yayıldığına dair bilgilerin de bulunduğu bu tür eserlerin ortaya çıkarılarak üzerinde çeşitli çalışmalar yapılması Türklük bilimine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- AKALIN Şükrü Halûk vd., **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- _____, **Yazım Kılavuzu**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- ARAT Reşit Rahmeti, "Türkçe Metinlerde e/i Meselesine Dair", *Makaleler I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987.
- BERBERCAN Mehmet Turgut, "Buğra Tezkiresinden Parçalar (Transkripsiyon - Dil Özellikleri Üzerine Üzerine Bazı Açıklamalar - Tercüme)", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4, Fall, 2011, s. 431-455.
- BERDAK Yusuf TULUM, Mehmet Mahir, **Sözlük - Özbekistan Türkçesi – Türkiye Türkçesi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994.
- COŞKUN Volkan, **Özbek Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- CSATÓ Éva Á., Uppsala Üniversitesi'nde Türkoloji Çalışmaları, **Bildiriler: Uluslararası Türkçenin Batılı Elçileri Sempozyumu (5-6 Kasım 2012 İstanbul)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

- DAĞISTANLI B. Erdem, “Tezkire-i Buğra Han’ın Çağatayca Yazılmış Bir Nüshası (Metin-Dil İncelemesi-Tıpkıbasım)”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, 2012, s. 1313-1393.
- DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997.
- ECKMANN Janos, **Çağatayca El Kitabı**, [Çeviren: Günay Karaağaç] İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988.
- EKER Ümit, ZAL Ünal, Risâle-i Temürçilik, **Uygur Araştırmaları Dergisi**, S. 4 (Güz), 2014., s. 155-173.
- EKER Ümit, ZAL Ünal, Risâle-i Ehl-i Derviş, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 10/2 Winter 2015, p. 283-328.
- ERASLAN Kemal, **Eski Uygur Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2012.
- _____, “Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 18, 1970, s. 113-124.
- ERBAY Fatih, “Gölge Kelime’ Ve Çağatayca Sözlüklerdeki Bazı Gölge Kelimeler”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/3 Summer 2010.
- ERCİLASUN Ahmet Bican vd., **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- ERDEM UÇAR Filiz Meltem, “Çağatay Türkçesinde Eski Türkçenin İzleri”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1, Winter, 2011, s. 1891-1898.
- ERGİN Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul 1993.
- GABAİN A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, [Çeviren: Mehmet Akalın], Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- HACİEMİNOĞLU Necmettin, **Karahanlı Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- JARRING Gunnar, Tjurkologija v Švecii. **Sovetskaja tjurkologija** 3, 1977, s. 94-102. Türkçesi: İsveç’te Türkoloji Araştırmaları. **Bellekten** 173, Ankara 1980, s. 125-136.
- _____, **Central Asian Turkic place-names: Lop Nor and Tarim area: an attempt at classification and explanation based on Sven Hedin’s diaries and published works**. Sven Hedin Foundation, National Museum of Ethnography, Stockholm 1997.
- JOHANSON Lars, **Turkiska studier i stormaktstidens Sverige**. Csató, Éva Á. & Gren-Eklund, Gunilla & Sandgren, Folke (editörler) En resenär i svenska stormaktstidens språklandskap: Gustaf Peringer Lillieblad (1651-1710), 2008.
- KANAR Mehmet, **Farsça – Türkçe Sözlük**, Deniz Kitabevi, İstanbul 2000.
- KARAAĞAÇ, Günay, **Türkçenin Ses Bilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul 2013.
- KOÇAOĞLU Timur, “Tarihi Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é/i Meselesi”, *Türk Kültürü*, Sayı: 483-484, 2003, s. 266-281.
- MARUFOV Z. M., **Özbek Tilining İzahlı Luğati**, Moskva Rus Tili Neşriyatı, Moskova 1981.
- MUTÇALI Serdar, **Arapça – Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2014.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

- NECİP Emir Necipoviç, **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- ÖGER Adem, Uygur Türkleri Arasında Satuk Bura Han, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Kitabı**, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir, 2012.
- ÖLMEZ Mehmet, “Şeyh Süleymân Efendi-i Buhârî: Lugat-ı Çagatay ve Türkî-i Osmânî, İstanbul 1298”, **Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 13, İstanbul 2003, s. 29 – 368.
- ÖZTÜRK Mürsel, **Farsça Dilbilgisi**, Murat Kitapevi Yayınları, Ankara 1995.
- PAÇACIOĞLU Burhan, **Türkçenin Sözcük Dağarcığı**, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2006.
- SAMİ Şemsettin, **Kâmûs-ı Türkî**, Enderun Yayınları, İstanbul 1989.
- STEINGASS Francis Joseph, **A Comprehensive Persian – English Dictionary**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005.
- TEKİN Talat, **Orhon Türkçesi Grameri**, Sanat Kitabevi, İstanbul 2003.
- Uygur Edebiyatı Tarihi-3**, Pekin Milletler Neşriyatı, Çin, 2006, s. 117.
- Uygur Tiliniñ İzahlık Luğiti**, Şincañ Halk Neşriyatı, Çin, 1999, s. 280.
- ÜNLÜ Suat, **Çağatay Türkçesi Sözlüğü**, Eğitim Yayınları, Konya 2013.
- YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, **Kur’ân-ı Kerîm ve Meal-i Şerîfi** (Hazırlayan ve notlandıran, Ertuğrul Özalp), İşaret Yayınları, İstanbul 2000.
- YILMAZ CEYLAN Emine, “Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 1991, s. 151 – 165.
- ZAL Ünal, **Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit Tarafından İsveç Kralı II. Oscar’a Hediye Edilen Türkçe Elyazması Eserler**. The international exhibition and scientific conference “Science, technology and innovative technologies in the prosperous epoch of the powerful state”, 12-14 Haziran, Aşgabat-Türkmenistan 2013.
- _____, Uppsala Üniversitesinde bulunan Türkçe Eserler, [Demir, Nurettin; Karakoç, Birsell; Menz, Astrid (editörler)], *Türkoloji ve Dilbilim. Éva Á. Csató Armağanı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2014, s. 479-490.
- _____, “İsveç’te Ali Şîr Nevâî’nin İzleri”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/12 Fall, 2014.
- ZAL Ünal, EKER Ümit, **Ebû Nasr Samânî Tezkiresi**, Uygur Araştırmaları Dergisi, S. 4 (Güz), 2014, s. 11-23.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- ZAL, Ü., EKER, Ü. Tezkire-i Çihiltan [Tezkire-i Heft Muḥammedân Pâdişâh], *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/4 Winter 2015, p. 1005-1046, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7966>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

